

PASIPRIEŠINIMO ISTORIJOS PROGRAMA

LIETUVOS IR UŽSIENIO LIETUVIŲ
PASIPRIEŠINIMO ISTORIJOS
MOKYMO PROGRAMA
X-XII KLASĖSE

VIDMANTAS VITKAUSKAS

PRATARMĖ

Savo tautos ir valstybės praeities pažinimas leidžia geriau suprasti šių dienų Lietuvos politinio, ekonominio, socialinio, kultūrinio gyvenimo vyksmą ir kaitą. Istorijos žinojimas padeda suvokti ir savo ryšį su praeitimi, jos pasiekimais, laimėjimais ir praradimais.

Mūsų istorija – tai negailestingos kovos dėl laisvės ir nepriklausomybės kronika. Ji matuojama ne metais, o istorinio vyksmo intensyvumu ir reikšmingumu. Vienas dramatiškiausių mūsų naujausių laikų istorijos laikotarpių – 1940–1990 (1991) metai. Tai valstybės žlugimo, okupacijų brutalumo, tautos genocido, trėmimų ir persekiojimų metai. Tačiau tai ir tautos pasipriešinimo, laisvės kovų ir nepaklusnumo metai. Kartu tai ir nuolatinio tikėjimo nepriklausomybės atkūrimu, tautiniu išsivadavimu laikotarpis. Laikotarpis, nulėmęs paskutinį mūsų istorijos tarpsnį – tautinio atgimimo sąjūdį, nepriklausomybės atkūrimą ir įtvirtinimą.

Ilgametis ir įvairiaformis tautos pasipriešinimas užima deramą vietą mūsų istorijoje ir žmonių atmintyje. Šiam laikotarpiui geriau pažinti skiriamas šis pasipriešinimo istorijos kursas.

Tai antrasis pataisytas ir papildytas pasipriešinimo istorijos programos variantas. Pirmasis pasirodė 1999 m. Per pastarąjį dešimtmetį buvo parašyta daug naujų ir reikšmingų darbų Lietuvos laisvės kovų, pagrindinės lietuvių disidentų veiklos, atgimimo laikotarpio, išeivijos lietuvių paramos Lietuvai ir kitais artimais šiai tematikai klausimais. Šio istorijos tarpsnio bibliografija pasipildė ne tik naujomis monografijomis ar solidžiais autorių kolektyvų darbais, bet ir įvairiais dokumentų rinkiniais, proginiais leidiniais ir pan. Itin daug per šį dešimtmetį išleista naujų dokumentinių ir vaidybinių filmų, sukurta įvairių vaizdinių, mokomųjų priemonių.

Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjungos (LPKTS) bei kitų tremtinių ir buvusių rezistencinių organizacijų iniciatyva su pasipriešinimo istorijos programa bei jos dėstymo galimybėmis šalies mokytojai buvo ne kartą supažindinami regioninėse konferencijose Druskininkuose, Kaune, Kaišiadoryse, Marijampolėje, Šiauliuose ir kt. Pasipriešinimo arba laisvės kovų istorijos kursas imtas dėstyti kai kuriose Lietuvos mokyklose: Kauno r. Garliavos Juozo Lukšos, Kazlų Rūdos r. Kazio Griniaus gimnazijose ir kt. Nemažas dėmesys laisvės kovų istorijai skiriamas Alytaus A. Ramanausko - Vanago gimnazijoje, kitose partizanų vardais pavadintose mokyklose. Kai kuriose mokyklose mokytojai, dėstydami pasipriešinimo istoriją naudojo tik dalį programos temų – laisvės kovų istorija buvo integruojama į pilietiškumo ugdymą (9, 10 kl.). Dar kiti, pvz., Vilniaus šv. Kristoforo gimnazijos mokytojai, dirba pagal savo parengtą laisvės kovų istorijos modulio programą.

Iki šiol kai kurie istorijos mokytojai nesiryždavo imtis pasipriešinimo ar laisvės kovų istorijos dėstymo, nes neturėjo tokio pobūdžio programos, o ir kitų mokymo bei metodinių priemonių. Todėl, sudarydami šią programą, mes ne tik praplėtėme ją naujomis temomis, bet ir papildėme įvairiais priedais, kurie, tikimės, padės ne tik mokytojams, kurie dirbs pagal šią programą, bet ir tiems, kurie ruošiasi vesti bei veda tradicines laisvės kovų istorijos pamokas, taip pat tiems, kurie planuoja ir organizuoja neformaliojo ugdymo veiklą.

Pastaraisiais metais Lietuvos valdžios institucijoms vis daugiau dėmesio skiriant valstybės ir tautos skaudžiausių istorijos tarpsnių bei įvykių atminimui ir įamžinimui, laisvės kovotojų pagerbimui ir įvertinimui, ši programa taip pat turėtų prisidėti prie pagarbos savo krašto istorinei praeičiai formavimo, o pasipriešinimo

istorijos kurso dėstymas - paskatinti jaunimą domėtis savo tautos rezistencine praeitimi ir ilgamete kova dėl Lietuvos laisvės.

Už pasiūlymus rengiant šios programos antrąjį ir papildytą variantą dėkoju istorijos vadovėlių bei įvairių mokymo priemonių autoriams Evaldui Bakoniui ir Eugenijui Maneliui.

Pagarbiai

Programos autorius Vidmantas Vitkauskas
Garliavos Juozo Lukšos gimnazijos direktorius,
Istorijos mokytojas ekspertas

PROGRAMOS PASKIRTIS IR TIKSLAI

Šios programos paskirtis:

- atskleisti svarbiausius Lietuvos pasipriešinimo istorijos bruožus;
- parodyti ryškiausias rezistencinio judėjimo asmenybes ir jų didvyriškumą;
- išryškinti bendras krašto ir išeivijoje atsidūrusių rezistentų pastangas išlaikyti valstybingumo tradicijas ir atkurti Lietuvos nepriklausomybę.

Pasipriešinimo istorijos kursas turi padėti:

- ugdyti moksleivių pagarbą savo krašto praeičiai, tautinėms tradicijoms, Tėvynei ir jos gynėjams;
- žadinti norą plačiau domėtis rezistencine Lietuvos praeitimi, fiksuoti ir rinkti rezistentų, tremtinių prisiminimus, įvairią su šiuo laikotarpiu susijusią dokumentinę, ikonografinę ir kt. medžiagą.

Siektina, kad mokiniai suvoktų:

- tautos ir asmens vaidmenį pasipriešinimo laikotarpiu;
- asmeninę atsakomybę už nepriklausomybės, demokratijos puoselėjimą bei išsaugojimą.

Pagrindiniai pasipriešinimo istorijos mokymo pagal šią programą principai:

- įvykių ir faktų pateikimo objektyvumas, paliekant mokiniams teisę formuluoti savo vertinimus ir išvadas;
- ypatingas dėmesys nagrinėjamo laikotarpio šaltiniams;
- laisvės kovotojų, rezistentų, disidentų ir kitų iškilių asmenybių gyvenimo ir veiklos nagrinėjimas.

BENDROSIOS PASTABOS

Pasipriešinimo istorija yra Naujausiųjų laikų Lietuvos istorijos kursą praplečiantis ir paremiantis dalykas. Jis glaudžiai susijęs su 10-os ir dalinai 12-os klasės Lietuvos istorijos programa.

Todėl pasipriešinimo istorija pirmiausia gali būti dėstoma kaip modulis tose mokyklose, kuriose istorijos mokoma sustiprintai, arba klasėse kaip mokyklos nuožiūra skiriamas ar mokinių laisvai pasirenkamas dalykas. Pagal šią programą pasipriešinimo istorijos kursą numatoma dėstyti dvejus metus po 1 pamoką per savaitę. Tačiau siaurinant kai kurias programos temas kursą galima išdėstyti ir per vienerius metus (priklauso nuo mokinių istorijos mokymo lygio, turimų mokymo priemonių ir mokytojo galimybių). Be to, pats mokytojas turėtų spręsti, kurias temas reikėtų praplėsti arba papildyti vietine medžiaga.

Kita vertus, mokytojas nusprendęs dėstyti pasipriešinimo istoriją, šios programos temas jau iš karto gali susieti su 10-os ar 12-os klasės istorijos

programomis ir tam tikrų, šioje programoje numatytų temų visai nenagrinėti, daugiau laiko istorijos pamokose skirdamas kitiems klausimams. Toks pasipriešinimo istorijos ir istorijos bendrųjų programų derinimas leistų mokiniams nuodugniau išnagrinėti kai kurias kitas temas, padėtų geriau susipažinti su nagrinėjamo laikotarpio asmenybėmis, sudarytų sąlygas tyrinėti įvairius dokumentus.

Kelios ar net daugiau pasipriešinimo istorijos pamokų galėtų būti skiriamos mokinių istoriniams rašiniams rašyti ar aptarti, plakatams bei kitai vaizdinei medžiagai rengti, filmams žiūrėti bei aptarti, rezistencinei poezijai, memuarams skaityti, dainoms klausyti ar dainuoti. Tam labai tiktų neformaliojo ugdymo valandos. Iš neformaliajam ugdymui skirtų valandų kursui gilinti galėtų būti skiriama papildomų valandų mokinių praktinei - pažintinei veiklai (kraštotyrinėms ekspedicijoms, ekskursijoms, susitikimams, konferencijoms, atmintinų vietų, kapinių lankymui ir tvarkymui bei kt.). Šiai veiklai organizuoti gali būti sėkmingai panaudojamos ir mokinio krepšelio lėšos, skirtos mokinių pažintinei veiklai ar neformaliajam ugdymui organizuoti.

Pasipriešinimo istorijos kursas gali būti derinamas (dėstomas integruotai) ir su atitinkamo laikotarpio Lietuvos istorijos, pilietiškumo ugdymo, lietuvių literatūros, muzikos, dailės ir net užsienio kalbų pamokomis.

Pasipriešinimo istorijos programos kursas pradedamas nuo įvado, kuriuo siekiama pristatyti šios programos tikslus, šaltinius, pasipriešinimo istorijos objektą, pasipriešinimo priežastis, etapus ir reikšmę.

Kitoje įžanginėje temoje – Lietuvos tarptautinė ir vidaus padėtis 1939–1940 metais, siekiama priminti mokiniams sudėtingą to meto politinę situaciją pasaulyje ir krašte, išryškinti didžiųjų valstybių grupavimąsi, jų tikslus bei požiūrį į Lietuvą, parodyti SSRS ir Vokietijos sutarčių, ypač slaptųjų susitarimų, pragaištingumą Lietuvos ateičiai, taip pat atskleisti šių susitarimų pagrindu pradėtas provokacijas prieš Lietuvą, parodyti priverstinio „riboto“ Raudonosios armijos kontingento įvedimo į kraštą neteisėtumą, ultimatumo reikalavimų nepagrįstumą ir pan.

Dvi temos skiriamos pirmajai sovietinei ir nacių okupacijoms bei pasipriešinimo joms formavimuisi. Šios temos labai svarbios, nes būtent jose mokytojas turi išaiškinti mokiniams okupacijų priežastis, parodyti Lietuvos aneksavimo ar inkorporavimo į SSRS aplinkybes, atskleisti pradėto ir vykdyto prieš Lietuvos gyventojus genocido bei holokausto mastus ir pan. Mokiniai turėtų suvokti, kad pasipriešinimas okupantams buvo neišvengiamas, nulemtas to meto sąlygų, okupacinių režimų brutalumo, siekio išlikti ir apsisaugoti.

Pagrindinė programos dalis skirta Lietuvos pokario istorijai nagrinėti. Svarbiausios viena kitą papildančios ir jungiančios temos yra antroji sovietų okupacija ir prasidėjusios naujos represijos, masiniai trėmimai. Tai lėmė daugelio Lietuvos rezistentų motyvuotą apsisprendimą rinktis priešintis okupantams kelią ir burtis į laisvės kovės kovų sąjūdį. Programoje nurodytos tik bendros, visai Lietuvai ir visai rezistencijai būdingos pasipriešinimo ir laisvės kovų priežastys, veiklos kryptys, apimtys ir pan. Kiekvienas mokytojas šias temas gali papildyti ir praplėsti vietine medžiaga, tik tam regionui ar vietai žinomais ar būdingais faktais.

Lietuvos pasipriešinimo istorija nesibaigė partizaninio karo nuslopinimu ir laisvės kovotojų sunaikinimu. Pakeitęs formas pasipriešinimas vyko toliau – per pagrindines neginkluoto judėjimo grupes, vėliau organizacijas, per nelegalios spaudos leidimą ir platinimą, per Katalikų bažnyčios kunigų veikimą ir pan. Minties ir sąžinės laisvės varžymas, komunistinės ideologijos, ateistinės pasaulėžiūros brukimas skatino visuomenę priešintis, vykdyti pilietinį nepaklusnumą, rengti antisovietines akcijas. Šiam pasipriešinimo laikotarpiui atskleisti skirta atskira tema. Mokiniai

būtina supažindinti su žymiaisiais Lietuvos disidentais, tam laikotarpiui būdingomis priešiniomis formomis, tuo metu pogrindyje leista spauda, joje pateikiama tematika.

Priešpaskutiniam XX a. dešimtmečiui būdingas stagnacinis politinio, ekonominio ir socialinio gyvenimo stabarėjimas, korumpuoti kompartijos, kitų nomenklatūrinių veikėjų santykiai, veiksmai prieš kitaminčius, susidorojimas su savo politines ar religines mintis reiškiančiais asmenimis. Sovietų Sąjungos vadovo M. Gorbačiovo pradėtas įgyvendinti naujos politikos kursas šiek tiek liberalizavo Lietuvos politinį ir visuomeninį gyvenimą. Susidariusi palankesnė situacija sudarė sąlygas kelti į viešumą socialistinio gyvenimo negeroves, kalbėti apie pertvarkos ir pokyčių būtinybę. Prasidėjo įvairios nepaklusnumo akcijos, drąsesni pasisakymai prieš sovietinę politiką, komunistinę ideologiją. Nagrinėjant temą „Lietuvių tautinis atgimimas ir išsivaduojamasis judėjimas“ mokiniams būtina nurodyti Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio atsiradimo aplinkybes, prieš tai atskleisti ikisąjūdinę Lietuvos laisvės lygos ir kitų organizacijų veiklą, Lietuvos kompartijos poziciją ir KGB veikimą prieš nesankcionuotus mitingus bei jų organizatorius.

Užsienyje gyvenantys lietuviai ir jų veikla, susijusi su laisvės kovų, vėliau disidentinio judėjimo rėmimu, yra neatsiejama Lietuvos pasipriešinimo istorijos dalis. Todėl programoje skirta nemažai vietos pagrindiniams užsienio lietuvių rezistencinės veiklos bruožams atskleisti, jų indėliui rūpinantis Lietuvos laisvės byla Vakaruose, siekiant iškovoti ir įtvirtinti Lietuvos nepriklausomybę, parodyti. Mokiniams būtina parodyti Vakaruose įkurtų ar atkurtų rezistencinių bei Lietuvą remiančių organizacijų veiklą, egzilyje veikusio diplomatinio korpuso atliktą darbą, vykdytas akcijas ir pan. Šalia to būtina atskleisti ir lietuvių puoselėjimo svarbą, tautinių židinių kūrimo, knygų, laikraščių leidimo, švenčių ir įvairių Lietuvą remiančių bei palaikančių renginių organizavimo svarbą.

Programos pabaigoje, kalbant apie Lietuvos nepriklausomybės atkūrimą, jos gynimą ir įtvirtinimą, taip pat apibendrinant viso kurso medžiagą būtina prakalbinti „gyvają istoriją“. Paskutines programos temas nagrinėdami mokytojai gali ne tik panaudoti vietinę ar pačių sukauptą medžiagą, bet ir pasitelkti sau į pagalbą aktyvius Lietuvos Atgimimo, Sąjūdžio bei įvairių akcijų, demonstracijų dalyvius, Sausio 13-osios gynėjus, buvusius rezistentus, tremtinius ir pan.

Mokytojų ir mokinių patogumui programos pabaigoje pateiktos svarbiausios pasipriešinimo istorijos laikotarpio santrumpos, žymiausios ir žinomiausios asmenybės, įvykių datos. Kaip papildomi priedai – rekomenduojamos literatūros sąrašas, interneto svetainių ir tinklaraščių, rezistencijos ir tremties muziejų, lietuvių laisvės kovas ir kančias menančių vietų adresai, vaidybiniai ir dokumentiniai filmai nagrinėjama tematika, partizanų dainos, vaizdo ir garso įrašai, kai kurie nagrinėjamam laikotarpiui būdingi dokumentų pavyzdžiai.

Šiais priedais, be abejo, gali naudotis ne tik mokytojai, kurie dėsto pasipriešinimo istoriją atskiru kursu, bet ir vedantys įprastines pamokas laisvės kovų temomis, taip pat kiti pedagogai, specialistai, organizuojantys neformalųjį bei popamokinį mokinių ugdymą mokykloje ir už jos ribų.

Siektina, kad mokiniai, nagrinėdami Lietuvos pasipriešinimo istorijos kursą, plačiau susipažintų su vietos istorine praeitimi, pasipriešinimo dalyviais, žinotų, kaip su pasipriešinimu ar tremtimi susijusi jo šeima. Dar kurso nagrinėjimo pradžioje mokytojas gali skirti mokiniams įvairių ilgalaikių praktinio ir savarankiško darbo užduočių, kurias mokinys pagal nurodytą planą ir terminus atliktų individualiai arba drauge su kitais bendraamžiais. Būtų gerai, kad mokiniai individualiai ar organizuotai būtų:

- susipažinę su savo šeimos ar giminės istorija, žinotų, kas iš jo artimųjų susiję su rezistencija, laisvės kovomis, tremtimi;
- surinkę kraštotyrinę medžiagą arba buvusių rezistentų, tremtinių prisiminimus (rašytinius, garso ar vaizdo įrašus);
- žinotų ir būtų applankę gyvenamoje vietovėje esančias rezistencinės atminties vietas (kovų vietas, partizanų slėptuves, kapines, paminklus, muziejus ir kt.);
- sukaupe bent keletą rezistencinės tematikos knygų bibliotekėle, įvairių straipsnių, kitos dokumentinės ar ikonografinės medžiagos;
- perskaitę kelias mokslinės, memuarinės ar grožinės literatūros knygas rezistencine tema;
- išmokti kelis su partizanais, Lietuvos gynėjais, Tėvyne ir tremtiniais susijusius eilėraščius bei dainas.

ŠALTINIŲ PRISTATYMAS IR METODINĖS REKOMENDACIJOS

Pasiryžusiems dėstyti pasipriešinimo istoriją nereikėtų baimintis dėl lengvai prieinamos susistemintos, platesnės apimties ir vien pasipriešinimo istorijos laikotarpį atspindinčios literatūros stygiaus. Per kelis nepriklausomos Lietuvos dešimtmečius išleista daug dokumentinių, mokslinių, memuarinių, informacinių, meninių ir grožinių leidinių, kuriuos pasirinktinai galima naudoti kaip šaltinius, vaizdines priemones ir net vadovėlius ar skaitinius. Čia pristatysime tik kai kuriuos leidinius, daugiau ar mažiau tinkamus šiam kursui dėstyti. Kiekvienas mokytojas ir istorija besidomintis mokinys ras kur kas daugiau reikalingos literatūros. Netrumpą šios tematikos rekomenduojamos literatūros bei kitų šaltinių sąrašą pateikiame ir šios programos pabaigoje.

Pirmą nepriklausomos Lietuvos dešimtmetį buvo gal sunkiau rasti susistemintos literatūros apie lietuvių pasipriešinimą pirmosios sovietų ir nacių okupacijos metais bei išeivijos rezistencinę veiklą užsienyje. Tiems, kam buvo neprieinamos JAV išleistos lietuvių išeivių knygos apie pasipriešinimą sovietams bei naciams (K. Škirpa, Sukilimas Lietuvos suverenumui atstatyti: Dokumentinė apžvalga, Vašingtonas, 1973; P. Narutis, Tautos sukilimas 1941 Lietuvos nepriklausomybei atstatyti, Oak Lawn, pirma dalis, 1994 m., ir kt.), galėjo naudotis J. Brazaičio knyga „Vienų vieni“ (išleista 1990 m. Vilniuje), V. Brandišausko knyga „Siekiai atkurti Lietuvos valstybingumą“ (1940 06 - 1941 09) (išleista 1996 m. Vilniuje, Valstybiniame leidybos centre) ir A. Bubnio knygomis „Vokiečių okupuota Lietuva (1941 -1944) (išleista 1998 m. Vilniuje Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro) bei „Lietuvių antinacinė rezistencija 1941 - 1944 m.“, o taip pat A. Gražiūno knyga „Lietuva dviejų okupacijų replėse 1940 - 1944“ (išleista 1996 m. Vilniuje „Tėvynės sargo“). Vėliau šią tematiką gvildenančių knygų radosi daugiau. Platesnės medžiagos apie 1941 m. Lietuvos laikinąją vyriausybę bei antinacinę rezistenciją galima rasti A. Liekio knygoje „Lietuvos laikinoji vyriausybė (1941 06 22-08 05) (išleistoje 2000 m. Vilniuje tęstiniame serijiniame mokslo leidinyje „Lietuvių tauta“, skirtame lietuvių tautos raidos ir dabarties problemoms gvildinti), M. Bloznelio monografijoje „Lietuvių frontas“ (išleistoje „Į Laisvę“ fondo Lietuvos filialo 2008 m. Kaune).

Viena iš mokymo priemonių dėstyti pasipriešinimo istorijai gali būti netrukus po nepriklausomybės atkūrimo išleista R. J. Misiūno ir R. Taagepera knyga „Baltijos valstybės: priklausomybės metai 1940–1980“ (išleista Vilniuje 1992 m. Minties leidyklos) ir J. P. Kedžio redaguota knyga „Terorizuojama ir naikinama Lietuva 1938 - 1991“ (išleista 1994 m. Klaipėdoje). Galima naudoti ir populiariai parašytą V. Gurskio knygelę „Lietuvių laisvės kovos 1940–1990 m. (išleista 1996 m. Vilniuje, „Varpo“ priedas) ir kita. Apie aplinkybes, atvedusias Lietuvą prie nepriklausomybės praradimo, daug medžiagos galima rasti N. Šepečio knygoje „Molotovo Ribentropo paktas ir Lietuva (išleista 2006 m. Vilniuje).

Tačiau vienas iš reikšmingiausių veikalų, bene tinkamiausių pasipriešinimo istorijai dėstyti pagal šią programą, yra 701 puslapio apimties knyga „Lietuvos naikinimas ir tautos kova (1940-1998), kurią parengė I. Ignatavičius (knyga išleista 1999 m. Vilniuje). Knygos autoriai – mokslininkai istorikai ir filologai, genocido dokumentų tyrinėtojai, Lietuvos partizanai, Gulago, Sibiro ir Vakarų tremtiniai, įvykių liudytojai. Šis kolektyvinis darbas – savotiška ir pirma glausta Lietuvos 50 metų trukusios okupacijos ir pasipriešinimo joms enciklopedija. Knygoje derinama istorinė medžiaga su prisiminimais, pateikiama žymiausių rezistentų, laisvės kovotojų, taip pat „pasižymėjusių“ genocide prieš Lietuvos tautą, kolaborantų bei kitų sovietinio – stalininio režimo nusikaltėlių biografijų.

Knygoje chronologine seka dėstomos visos su okupaciniu laikotarpiu ir pasipriešinimo periodu susijusios temos (sovietų, nacių ir vėl sovietų okupacijos, genocidas, Birželio sukilimas, pokario ginkluota rezistencija ir vėlesnių metų pasipriešinimas, trėmimai, kolektyvizacija, tautinių tradicijų, lietuviškos kultūros naikinimas, sąžinės laisvės varžymas, tikinčiųjų persekiojimas ir pasipriešinimas sovietinei ideologijai, gyvensenai). Atskirai knygoje pateikiama Vakarų tremtinių kova dėl lietuviybės ir Lietuvos, taip pat bendras visų pasaulio lietuvių siekis atkurti nepriklausomą Lietuvą. Knygoje gausu nuotraukų, dokumentų, faksimilių, schemų.

Nepaprastai svarbus ir reikšmingas darbas, apimantis visą Lietuvos istorijos tarpą nuo nepriklausomybės praradimo iki jo atkūrimo, yra autorių kolektyvo monografija „Lietuva, 1940–1990: okupuotos Lietuvos istorija“ (išleista 2005 m. Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro; antras pat. ir papild. leidimas 2007 m). Kolektyvinėje monografijoje apibendrinami Lietuvos naujausiųjų laikų istorijos tyrimai. 712 puslapių knygoje taip pat gausu iliustracijų, nuotraukų. Temos dėstomos pagal šiek tiek naujesnę, negu iki šiol įprasta, okupacinio laikotarpio periodizaciją: sovietmečio ir sovietinio režimo laikotarpį po Stalino mirties susmulkintas į kelis atskirus Lietuvos istorijos etapus pagal Sovietų Sąjungos ir okupuotos Lietuvos raidą bei svarbiausius to laikotarpio momentus: 1940–1941 m. sovietinę okupaciją ir aneksiją, nacių okupaciją 1941–1944 m., totalitarinį stalininį režimą 1944–1953 m., destalinizaciją ir politinį „atšilimą“ 1953–1964 m., sovietinį modernizavimą ir režimą 1965–1987 m., atgimimą ir nepriklausomos valstybės atkūrimą 1987–1990 m. Knygoje atskleidžiami reikšmingiausi kiekvieno laikotarpio politiniai įvykiai, atspindimas lietuvių išeivijos vaidmuo siekiant nepriklausomybės, supažindinama su kultūriniu gyvenimu, Bažnyčios, Lietuvos diplomatinės tarnybos veikla. Monografijos pabaigoje pateikiama Lietuvos valstybės 1991–2004 m. kronika.

Vos ne vadovėliais nagrinėti pokario ginkluotos rezistencijos laikotarpį, galima laikyti N. Gaškaitės knygą „Pasipriešinimo istorija 1944 - 1953 m.“ (pirma kartą išleista 1997 m. Vilniuje „Aidų“ leidykloje ir vėliau kelis kartus pakartota), N. Gaškaitės, D. Kuodytės, A. Kašėtos, B. Ulevičiaus knygą „Lietuvos partizanai 1944 - 1953 m.“ (išleista 1996 m. Kaune Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjungos) ir K. K. Girniaus knygą „Partizanų kovos Lietuvoje“ (išleista 1990 m. Vilniuje).

Nagrinėjant siauriau ir detaliau partizaninių kovų laikotarpį labiausiai tiks K. Kasparo monografija „Lietuvos karas: antroji Sovietų Sąjungos agresija. Pasipriešinimas. Ofenzyvinės gynybos tarpsnis 1944 m. vasara–1946 m. pavasaris“ (išleista 1999 m. Kaune Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjungos). Daug reikiamos medžiagos galima rasti A. Anušausko knygoje "Lietuvių tautos sovietinis naikinimas 1940–1958 m. (išleista 1996 m. Vilniuje Minties leidyklos) bei dokumentų rinkiniuose „Laisvės kovos 1944–1953m.“ ir „Lietuvos partizanų kovos ir jų slopinimas MVD-MGB dokumentuose 1944–1953 m.“ (išleista 1996 m. Kaune LPKTS ir Pasaulio lietuvių bendruomenės). Kaip svarbus partizaninio judėjimo ir laisvės kovotojų pasaulėžiūros ir pasaulėjautos studijavimo bei geresnio suvokimo šaltinis, naudotina N. Gaškaitės-Žemaitienės parengta knyga „Partizanai apie pasaulį, politiką ir save“ (išleista 1998 m. Vilniuje LGGRTC).

Geriau pažinti nagrinėjamo laikotarpio ir partizaninio karo ypatumus bei partizanų veiklą padės Lietuvos archyvų departamento išleisti keli dokumentų rinkiniai. Departamentas 2000 m. išleido Tauro, o 2003 m. Dainavos partizanų dokumentų rinkinius („Lietuvos partizanų Tauro apygarda (1945–1952 m.)“, „Lietuvos Partizanų Dainavos apygarda (1945–1952 m.)“), kuriuose pateikiama unikali šių apygardų partizanų dokumentinė medžiagos. Knygose yra ir daug kitos informacijos: išsamūs įvadiniai straipsniai, apygardų partizanų asmenvardžių rodyklės, trumpos biografijos ir kt. 2007 m. pasirodė S. Abromavičiaus, K. Kasparo, R. Trimonienės veikalas „Didžiosios Kovos apygardos partizanai“. Tai knyga apie Didžiosios Kovos apygardos partizanus. Medžiaga paremta archyviniais dokumentais, partizanų, jų rėmėjų pasakojimais. Sudaryta plati svarbiausių įvykių kronika, skelbiama vadovybės struktūra, taip pat maždaug 4000 partizanų ir laisvės kovų dalyvių sąrašas su trumpais biografiniais duomenimis. Taip pat pasakojama apie šiandieninį tų įvykių atminimo įamžinimą Ukmergės, Trakų, Kaišiadorių, Širvintų, Jonavos ir kituose rajonuose.

Vertingos su žymiausių partizanų ir jų vadovų gyvenimu bei veikla supažindinančios biografinės knygos: V. Ašmensko „Generolas Vėtra“ (apie Joną Noreiką, 1997, 1998), V. Vitkaus „Pulkininkas Kazimieraitis“ (apie Juozą Vitką, 2001), N. Gaškaitės-Žemaitienės „Žuvusiųjų prezidentas“ (apie Joną Žemaitį, 1998) ir kt.

Papildoma kurso nagrinėjimo medžiaga apie laisvės kovas ir kovotojus yra asmeniškais prisiminimais ir išgyvenimais paremti partizanų memuarai: J. Lukšos-Daumanto „Partizanai“ (1990, 2005), A. Ramanausko-Vanago „Daugel krito sūnų...“ (1991, 1999), L. Baliukevičiaus „Partizano Dzūko dienoraštis“ (2002, 2006), J. Lelešiaus-Grafo „Partizanų kapeliono dienoraštis“ (2006) ir daug kitų.

Sovietinio režimo ir teroro, saugumo struktūrų vykdytos prievartos bei partizanų naikinimo klausimais daug reikiamos medžiagos galima rasti A. Anušausko knygoje „KGB Lietuvoje: slaptosios veiklos bruožai (išleista Vilniuje 2008) bei „Teroras ir nusikaltimai žmoniškumui“ (Vilnius, 2006, – Totalitarinių režimų nusikaltimai Lietuvoje: Sovietinė okupacija, t. 2), taip pat J. Starkausko knygoje „Čekistinė kariuomenė Lietuvoje 1944–1953 metais: NKVD-MVD-MGB kariuomenė partizaninio karo laikotarpiu“ (išleista Vilniuje 1998) ir „Represinių struktūrų ir komunistų partijos bendradarbiavimas įtvirtinant okupacinį režimą Lietuvoje 1944–1953 m. (išleista Vilniuje 2007 m.). Daug informacijos šiais klausimais galima rasti V. Tininio knygoje: „Komunistinio režimo įtvirtinimas Lietuvoje ir jo nusikaltimai, Vilnius, 2009 (Totalitarinių režimų nusikaltimai Lietuvoje: Sovietinė okupacija, t. 5), „Sovietinė Lietuva ir jos veikėjai“ (Vilnius, 1994 m.), „Sovietų Sąjungos politinės

struktūros Lietuvoje ir jų nusikalstama veikla“ (Vilnius, 2008, Totalitarinių režimų nusikaltimai Lietuvoje: Sovietinė okupacija, t. 4).

Kalbant apie pasipriešinimą paskutiniaisiais sovietinės okupacijos dešimtmečiais ir Atgimimo laikotarpiu, naudotina A. E. Senno knyga „Bundanti Lietuva“ (išleista 1992 m. Vilniuje Mokslo ir enciklopedijų leidyklos), taip pat, ta pati knyga anglų kalba „Lithuania Awakening“ (išleista 2002 m. tos pačios leidyklos), A. Lieveno knyga „Pabaltijo revoliucija, Estija, Latvija, Lietuva–kelias į nepriklausomybę“ (išleista 1995 m. Vilniuje leidyklos „Baltos lankos“). Apie sovietmečio metais įsikūrusias ir veikusias disidentines organizacijas daug medžiagos ir dokumentų galima rasti knygose „Lietuvos Helsinkio grupė“ (išleista 1999 m. Vilniuje LGGRTC) ir „Lietuvos laisvės lyga: nuo „laisvės šauklio“ iki nepriklausomybės“ (išleista 2004 m. Vilniuje UAB „Naujoji Matrica“).

Mokytojams turėtų pagelbėti V. Skuodžio sudarytos knygos „Baltijos kraštų kelias į nepriklausomybę, 1987–1989 metai, įvykių kronika“ (išleista 1997 m. Vilniuje LGGRTC) bei „Lietuva ir pasaulis 1991-ųjų sausyje“ (išleista 1995 m. Vilniuje Valstybinio leidybos centro), V. Valušaičio sudarytas straipsnių rinkinys „Žygio draugams“ (išleistas 1996 m. „Garso“ leidyklos). Atgimimo laikotarpio įvykius geriau atkurti padės A. Kšanavičiaus knyga „Lietuvos Atgimimo dienoraštis (išleista 1998 m. Kaune „Nemuno“) bei konferencijos pranešimų pagrindu sudaryta knyga „Lietuvos Sąjūdis ir valstybės idealų įgyvendinimas“ (išleista 1998 m. Vilniuje Lietuvos istorijos instituto), taip pat R. Batūros knyga „Baltijos kelias–kelias į laisvę 1989 08 23. Dešimtmetį minint (išleista 1998 m. Vilniuje), V. Čepaičio „Su Sąjūdžiu už Lietuvą: nuo 1988 06 03 iki 1990 03 11 (išleista 2007 m. Vilniuje), V. Landsbergio „Kovo vienuoliktoji: prieš dvidešimt ir šiandien“ (išleista 2010 m. Vilniuje), J. Girdvainio „Dainuojanti revoliucija. Vilniaus barikadose (išleista 2011 m. Vilniuje) ir kt.

Šį laikotarpį labai vaizdžiai papildys fotoalbumas „Lietuvos laisvės sąjūdis (išleistas 1998 m. Vilniuje Lietuvos nacionalinio muziejaus).

Darbo su šaltiniais įgūdžiams formuoti ir nagrinėjamo laikotarpio žinioms gilinti pravers A. Martinonio knyga „Vietinė rinktinė“ (išleista 1998 m. Vilniuje „Kardo“) bei V. Kazlausko knyga „Tėvynės apsaugos rinktinė“ (išleista 1997 m. Vilniuje Lietuvos šaulių sąjungos). Kaip papildomas šaltinis apie vokiečių prievartą karo metais naudotina A. Rupšienės parengta knyga „Pragaro vartai – Štuthofas“ (išleista 1998 m. Vilniuje Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro), kaip dokumentų nagrinėjimo priemonė dokumentų rinkiniai – „1941 m. birželio sukilimas (V., 2000, LGGRTC) ir „Lietuvos laikinoji vyriausybė. Posėdžių protokolai“ (V. 2001, LGGRTC).

Kalbant apie partizanines kovas pagalbinėmis vaizdinėmis priemonėmis gali būti ir šie leidiniai: A. Anušausko ir V. Kučinsko „Lietuvos laisvės kovos. Lietuvos ginkluotosios rezistencijos 1944–1953 m. Kovų žemėlapiai (išleista 1991 m. Vilniuje, „Žaltvykslės“ bendrovės), „Kovojanti Lietuva 1944–1954. Rezistencijos laikotarpio fotonuotraukos“ (Parodos katalogas) (išleista 1990 m. Kaune Lietuvos tremtinių sąjungos), E. Jakimavičiaus parengtas foto - informacinis albumas „Kovojanti Lietuva 1944–1953 m.“ (išleistas 1996 m. Vilniuje „Petro ofseto“), Lietuvos nacionalinio muziejaus 1996 m. išleistas parodos to paties pavadinimo katalogas „Okupacijos, pasipriešinimas, tremtys. Lietuva 1794–1953 (spausdino IĮ „Petro ofsetas“), A. Baranausko ir A. Vienuolio- Žukausko memorialinio muziejaus 2006 m. išleistas fotografijų albumas apie Vytauto, Didžiosios Kovos, Algimanto, Vyčio apygardų partizanus, jų likimus „Drąsiai stovėsime laisvės sargyboj“ (išleido ir spausdino UAB „Petro ofsetas) ir kt.

2009 m. Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centas išleido R. G. Vėliūtės knygą jaunimui „Partizanai“. Knygoje vaizdžiai ir suprantamai pasakojama apie partizaninį karą Lietuvoje, aprašomi svarbiausi to meto įvykiai, atskleidžiamos pasipriešinimo kovų priežastys, svarbiausios jų plėtros gairės.

Nepakeičiamos vaizdinės mokymo priemonės mokytojams ši ir kitus su okupacijomis bei deportacijomis susijusius laikotarpius atspindintys atlasai (įvairių metų leidimo „Lietuvos istorijos atlasai išleisti „Vagos“, „Briedžio“ ir kt. leidyklų), sieniniai žemėlapiai „Ribentropo –Molotovo paktas“ (išleistas 2011 m.), „Sovietų ir nacių okupacijos Lietuvoje“, „Gulagas. Lietuvos gyventojų tremties ir kalinimo vietos (1941–1953 m.)“, –Lietuvos partizaninis karas su SSRS (1944–1953 m.)“ ir kt., išleisti įvairiais metais „Briedžio“ leidyklos. Ši leidykla yra išleidusi ir „Lietuvos istorijos“ skaidruočių rinkinį, kuriame tarp 26 skaidruočių, atspindinčių svarbiausius Lietuvos istorijos įvykius, yra ir 7 skaidruotės, tinkamos ginkluoto ir pasyvaus pasipriešinimo bei atgimimo, taip pat nepriklausomybės atkūrimo ir įtvirtinimo istorijos laikotarpiui nagrinėti.

Puikios informacinės, vaizdinės ir kitokios medžiagos pastaraisiais metais išleido Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras: 2008 m. Laisvės kovų atlaso pirmąją dalį „Pietų Lietuvos partizanų sritis“, 2009 m. – plakatų rinkinį „Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio tarybos 1949 m. vasario 16 d. deklaracija ir signatarai“, 2010 m. – antrąją Laisvės kovų atlaso dalį „Vakarų Lietuvos partizanų sritis. Kęstučio, Prisikėlimo ir Žemaičių apygardos“. Atlasai gali tapti mokytojams parankine knyga, nes juose yra daug vertingos medžiagos ne tik apie tų laikų partizanų apygardas, bet ir apie vykusius mūšius, svarbiausius įvykius, jiems įamžinti skirtus paminklus, kitus atminimo ženklus.

Sovietinio teroro ir deportacijų tragizmą vaizdžiai paryškinti galima J. Kazlausko fotoalbumu „Teesie...“ (išleistas 1990 m. Vilniuje „Lituanus“) ir fotografijų bei biografijų albumu „Laisvės kovotojai Kazachstano lageriuose“ (išleistas 2005 m. Kaune „Kalendoriaus“ leidyklos). Pastarajame dar skelbiami ir buvusių politinių kalinių K. Banionio („Mano sąsiuvinis“) ir A. Ruškio („Takas tarp erškėčių“) kūrybos ištraukos, dokumentų kopijos, žymių žmonių mintys. Atskirai arba per lietuvių literatūros, anglų kalbos ir dailės pamokas galima sėkmingai pasinaudoti 2000 m. ir antrą kartą 2008 m. išleista Laptevo jūros tremtinių bendrijos knyga „Lietuviai arktyje“ (Kaunas, „Naujo LANKO“ leidykla). Knygoje publikuojama buvusių tremtinių D. Grinkevičiūtės, P. Vaicekausko prisiminimai ir G. Martynaičio piešiniai, o visi tekstai pateikiami lietuvių ir anglų kalba.

Šiandien turbūt Lietuvoje nėra tokio miesto, rajono ar miestelio, kur nebūtų kaip nors prisimintos, pagerbtos ir įamžintos laisvės kovų, mūšių, žuvusių kovotojų ir jų palaidojimo (perlaidojimo) vietos. Yra išleista ir nemažai leidinių, kuriuose užfiksuotos tokios vietos ir ten pastatyti paminklai, kiti pagarbos ir atminties ženklai. Mokytojai gali nesunkiai patys susirasti įvairių leidinių apie laisvės kovų įamžinimą, kovų ir partizanų žuvimo vietose pastatytus paminklus jų gyvenamoje vietovėje. Čia paminėsime tik kelis: V. Kazilionio parengtą ir 2005 m. išleistą knygą „Dainavos apygardos partizanų atminties paminklai“ apie partizanų žūčių aplinkybes Varėnos rajone sovietinės okupacijos metais bei jų palaikų paieškas ir atminimo įamžinimą Dzūkijoje ir A. Razmislavičienės parengtą, 2009 m. išleistą laisvės kovų įamžinimo katalogą Prienų krašte „Kokiom žolelėm jūs beišdygsit, vaikeliai mano...“, skirtą Tauro apygardos partizanams įamžinti.

Dėstant apie lietuvių išėivių veiklą ir kovą dėl Lietuvos nepriklausomybės rekomenduojame naudotis A. Eidinto knyga „Lietuvių Kolumbai“ (išleista 1993 m., Vilniuje „Minties“ leidyklos), V. A. Dambravos knygomis „Kelyje į laisvę“ (išleista

1995 m., Vilniuje „DU KA“ leidykloje), „Vakar, šiandien, visuomet“ (išleista 2000 m., leidykloje Du Ka), J. K. Valiūno knyga „Tau, Lietuva“ (išleista 1996 m., Vilniuje, „Pradų“ leidyklos), J. Kojelio knygomis „Iš nakties į rytą“ (išleista 1996 m. Kaune, „Garso“ leidyklos), „Tarp rūpesčių ir vilties“ (išleista 2001 m. Kaune „Į Laisvę“ fondo Lietuvos filialo), B. Mockūnienės knyga „Lietuviai Australijoje, kelionė į nežinią“ (išleista 1996 m. Vilniuje AB „Spauda“), V. Bražėno „Po dvylika vėliavų tarp tironijos ir laisvės (išleista 2005 m. Klaipėdoje). Daug vertingos medžiagos ir informacijos galima rasti knygoje "Baltijos valstybių užgrobito byla, JAV kongreso Ch. J. Kersteno komiteto dokumentai 1953 - 1954 m. (išleista 1997 m. Vilniuje, „DU KA“ leidykloje) ir biografijų žinyne "JAV lietuviai" (pirmas tomas, išleistas 1998 m. Vilniuje, Mokslo ir enciklopedijų leidybos institute, antras - 2002).

Pastaraisiais metais Lietuvoje išleista nemažai įvairių knygų apie Lietuvos diplomatinio korpuso veiklą ir lietuvių diplomatus, atstovavusius savo kraštui laisvajame pasaulyje Lietuvos okupacijos metais. Kelias knygas čia norime pristatyti: J. Banonio „Lietuvos laisvės byla Vakaruose 1975–1990“ (V., 2002), L. Jonušausko „Likimo vedami. Lietuvos diplomatinės tarnybos egzilyje veikla“ (V., 2003), A. Streikaus „Diplomatas Stasys Antanas Bačkis“ (V., 2007), taip pat „VLIK‘as ir Lietuvos diplomatinė tarnyba“ (V., 2004) bei Aniceto Simučio 60 metų Lietuvos diplomatinėje tarnyboje (V., 2007). Puikus šaltinis dokumentams nagrinėti būtų ir V. Landsbergio knyga „Pusbrolis Motiejus. Knyga apie Stasį Lozoraitį iš jo laiškų ir pasisakymų“ (V., 2002).

Išėivijos lietuviai, minėdami įvairias aktyviai veikusių organizacijų, fondų sukaktis, taip pat išleido nemažai programos kursui dėstyti tinkamų leidinių: „Lietuvių fondas II (Chicago, 1994), „Tautos fondas 1943-2002“ (Chicago, 2002) – apie šių tautinių finansinių fondų veiklą, skyrius, atstovybes, įgaliotinius, ryškiausius darbus, žymiausius bendradarbius ir vadovus bei dosniausius aukotojus), taip pat „JAV LB penki dešimtmečiai. 1951–2002“ (V., 2003), „Pasaulio lietuvių bendruomenė 1949–2003“ (V., 2004) – apie šią pasaulio ir JAV lietuvių jungiančią ir vienijančią organizaciją, jos veiklą, darbus, vadovus, „Lietuvių pėdsakai Amerikoje“ (V., 2006), „Lietuvių kultūrinis paveldas Amerikoje“ (Silver Sping, Maryland, 2009) – apie lietuvių kultūrinį paveldą Amerikoje: paminklus, bažnyčias, vienuolijas, archyvus, stovyklas, kapines ir kt.

Kalbant apie išėivijos jaunimo organizacijų veiklą galima naudotis knygomis apie skautus – „Lietuviškoji skautija 1945–1985“ (išleista Lietuviškosios skautybės fondo 1996 m. Wesford, MA) ir apie ateitininkus – I. Bučinskytės „Idealų vedami: ateitininkai išėivijoje XX amžiaus 5–7 dešimtmečiais“ (V., 2008), taip pat dokumentų rinkiniu „Ateitininkų pėdsakai: Ateitininkų federacija išėivijoje 1945–1970 m.“ (V., 2008). Knygose aprašoma šių organizacijų veikla nuo DP stovyklų iki nurodyto laikotarpio.

Kaip vaizdines priemones šios programos dalies dėstymui pajvairinti, galima naudoti K. Daugėlos fotoalbumą „Išėiviai iš Lietuvos“ (išleista 1992 m. Vilniuje „Minties“ leidyklos), fotoleidinėlį „Lietuviai perkeltųjų asmenų stovyklose Vokietijoje (1945 – 1950) (parodos katalogas išleistas 1995 m. Vilniuje Lietuvos nacionalinio muziejaus) ir fotoalbumą „Užjūrio lietuviai. Veidai ir vardai“ (išleista 1995 m. Vilniuje).

Be visos šios, aukščiau pateiktos, spausdintinės medžiagos pamokose galima naudoti įvairius garso ir vaizdo įrašus, kurių sąrašą pateikiame prieduose kartu su rekomenduojama kita literatūra, priemonėmis, lankytinų vietų bei muziejų adresais šios programos pabaigoje.

Prieduose mokytojai ras ir beveik visų iki šiol įvairių Lietuvos kino studijų sukurtų ir išleistų vaidybinių bei dokumentinių filmų apie Lietuvos okupaciją, laisvės kovas, išėvijos lietuvių rezistencinę veiklą, tremtį, atgimimo sąjūdį, Sausio 13 – ają, sąrašą, kuriame yra pateiktas ir trumpas filmų aprašymas. Neabejojame, kad nemažai šios tematikos filmų yra daugelyje mokyklų, nes jais, įvairiu metu, mokyklinės bibliotekas nemokamai aprūpino švietimo ir mokslo ministerija.

Mokinių ekskursijas ir išvykas mokytojams bei kitiems specialistams padės organizuoti pateikiamas įvairių rezistencinės tematikos muziejų bei lankytinų laisvės kovų vietų sąrašas. Žinoma, jis nėra išsamus, nes sudarydami jį siekėme tik nurodyti pačias žinomias vietas, kuriose laisvės kovoms, partizanų apygardoms įamžinti yra pastatyti paminklai. Visoje Lietuvoje esama kur kas daugiau tokių vietų ir, neabejojame, kad mokytojai jas žino. Be to, išsamų tokių vietų sąrašą galima rasti Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos centro tinklalapyje.

Kūrybiškai panaudodami prieduose esamą informaciją, artimai bendraudami su įvairiomis Lietuvos laisvės kovų dalyvių, sukilėlių bei tremtinių organizacijomis, jų atstovais, mokytojai turės daugiau galimybių pamokas paversti aktyviomis netradicinėmis formomis ir būdais (išvykos, ekskursijos, ekspedicijos, susitikimai ir pan.)

Taip pat mokytojai, dėstydami pasipriešinimo, istoriją turi galimybę pasinaudoti visais iki šiol Lietuvoje išleistais mokykliniais istorijos vadovėliais, kurių t yra apščiiai.

Pirmiausia mokytojams norime pristatyti ir rekomenduoti keletą istorijos vadovėlių, kitų mokymo priemonių, išleistų nuo 2000 iki 2010 metų, kurie skirti istorijai mokytis 10 ir 12 klasėse ir iš dalies tinka šiai programai dėstyti. Kai buvo rengiamas ir leidžiamas šios „Pasipriešinimo istorijos“ programos pirmasis leidimas, tokių priemonių – vadovėlių, dokumentų rinkinių, atlasų, kompiuterinių ir vaizdinių įrašų buvo labai nedaug, todėl mokytojai, medžiagą kursui dėstyti turėjo rinktis po trupinėlį iš įvairių šaltinių. Dabar mokytojai, derindami susistemintų vadovėlių naudojimą su kitomis prieinamomis priemonėmis bei šaltiniais, gali pilnai realizuoti šios programos tikslus bei uždavinius ir išnagrinėti visas pateiktas temas.

Pateikiame kai kurias šiam kursui dėstyti vertingas mokymo priemones. 2004 m. „Šviesos“ leidykla išleido (ir vėliau leidimą kelis kartojo) J. Brazausko ir Br. Makuosko istorijos vadovėlį 10 kl. „Lietuvos praeities puslapiai“. Vadovėlis suskirstytas į keturias dalis: „Nepriklausoma Lietuva“, „Okupuota Lietuva“, „Kelyje į laisvę“ ir „Lietuviai užsienio šalyse“. Kartu su vadovėliu mokiniams buvo parengtas pratybų sąsiuvinis. 2007 m. „Briedžio“ leidykla 10 kl. taip pat išleido dviejų atskirų dalių istorijos vadovėlį „Laikas“ (vadovėlio autoriai I. Kapleris, A. Meištas, K. Mickevičius, A. Laužikienė ir Ž. Tamkutonytė - Mikailienė). Pasipriešinimo istorijai dėstyti labai tinka šio vadovėlio pagrindinės temos „Lietuva karo audrose“, „Šaltasis karas“, „Nuo aneksuotos iki nepriklausomos Lietuvos“, „Geležinei uždangai“ subyrėjus“.

Daug reikalingos medžiagos pasipriešinimo istorijai dėstyti yra dar keliuose 10 kl. istorijos vadovėliuose, kuriuose Lietuvos istorija pateikiama bendrame pasaulio istorijos kontekste. Tai 2003 m. „Krontos“ leidykloje išleistas ir vėliau kelis kartus pakartotas vadovėlis „Naujausiųjų laikų istorija“ (autoriai A. Kasperavičius, R. Jokimaitis, A. Sindaravičius, J. Laurinaitis, J. Brazauskas, A. Čižauskienė, B. Stukienė, B. Paulius). Kursui dėstyti tinka nemažai potemių iš pagrindinių temų „Antrasis pasaulinis karas“, „Komunistinis pasaulis“, „Šaltojo karo pabaiga ir dabartinis pasaulis“. E. Bakonio istorijos vadovėlyje „Lietuva pasaulyje“, kuri 2004 m. išleido (vėliau leidimą kelis kartus pakartojo) „Šviesos“ leidykla, nagrinėjamo

laikotarpio problematika įdomiai ir vaizdžiai pateikiama pagrindinių temų „Antrasis pasaulinis karas“, „Susiskaldęs pasaulis“ ir „Paskutinis XX amžiaus dešimtmetis“ potemėse.

Iš 12-oms klasėms skirtų istorijos vadovėlių, kuriuose yra glaustai pateikiamos medžiagos „Pasipriešinimo istorijos“ kursui dėstyti, galima išskirti Lenkijos mokslininko Br. Makauskio populiariai parengtą ir jaunimui suprantamai pateiktą veikalą „Lietuvos istorija“ (nuo seniausių laikų iki šių dienų), kurą 2000 m. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija leido naudoti mokyklose kaip vadovėlį ir kuria tais pačiais metais išleido „Šviesos“ leidykla (vėliau leidimas pakartotas 2002 m.). Be pagrindinių temų, skirtų Lietuvos okupacijų, pasipriešinimo ir laisvės siekio tematikai nagrinėti, knygoje nemažai vietos skiriama lietuviams, gyvenantiems už etninių Lietuvos žemių ribų.

Iš kitų istorijos vadovėlių, skirtų 11-oms ir ypač 12-oms klasėms, kuriose nagrinėjamas Lietuvos okupacinis ir rezistencinis periodas, galima rekomenduoti du „Vagos“ leidyklos išleistus „Lietuvos istorijos“ vadovėlius: 2000 m. – R. Kamuntavičiaus, V. Kamuntavičienės, R. Civinsko ir K. Antanaičio bei 2001 m. – R. Civinsko bei K. Antanaičio. Dar kelis vadovėlius su pasipriešinimo istorijos kursui tinkamomis temomis keliais leidimais išleido leidyklos „Šviesa“ („Lietuva ir pasaulis“, 2001, 2002, 2003, 2004 m., autoriai A. Gečas, J. Jurkūnas, G. Jurkynienė ir A. Visockis) ir „Baltos lankos“. Šio istorijos vadovėlio II dalies (išleistos 2008, 2009 m.) autoriai – G. Kaselis, R. Kraujelis, S. Lukšys, A. Streikus ir M. Tamošaitis.

Visuose nurodytuose 10–12 klasių vadovėliuose yra daug, faktologinės statistinės informacijos kartais labai skirtingos, diagramų, schemų, žemėlapių, paveikslų, nuotraukų, dokumentų ištraukų, taip pat įvairių užduočių mokiniams. Todėl čia niekaip negalėtume išskirti, kokiame vadovėlyje tinkamiausiai atspindimas Lietuvos okupacijų, okupantų vykdyto genocido ar ginkluoto bei pasyvaus pasipriešinimo okupantams laikotarpis. Visuose vadovėliuose pateikiama informacija yra unikali, tik reikia kūrybingai atrinkti ir naudoti.

LIETUVOS PASIPRIEŠINIMO ISTORIJOS PROGRAMOS TEMOS

I. Įvadas

Pasipriešinimo istorijos objektas ir metodas. Pasipriešinimo istorijos studijavimo prasmė ir tikslingumas.

Kurso tikslai ir uždaviniai.

Rezistencijos termino apibrėžtis ir samprata.

Pasipriešinimo ir laisvės kovų priežastys, formos, tikslai, etapai, mastas ir reikšmė.

Pasipriešinimo istorijos šaltiniai ir tyrinėjimai.

Pasipriešinimo istorijos paveldas. Laisvės kovų ir rezistencijos įamžinimas.

Muziejai, atmintinos vietos, paminklai.

Lietuvos rezistentų, partizanų, politinių kalinių ir tremtinių organizacijos.

Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras.

II. Lietuvos tarptautinė ir vidaus padėtis 1939 – 1940 metais

Lietuvos santykiai su kaimyninėmis valstybėmis.

Vokietijos–Sovietų Sąjungos nepuolimo bei sienų ir draugystės sutartys (Ribentropo - Molotovo paktai) ir slaptųjų susitarimų padariniai Lietuvai.

Lietuvos pozicija prasidėjus Antrajam pasauliniam karui.

Lietuvos ir SSRS tarpusavio pagalbos sutartis. Vilniaus ir dalies Vilniaus krašto atgavimas.

Raudonosios armijos įgulos Lietuvoje ir jų įtaka krašto raidai.

Politinė Lietuvos situacija 1939 m. pabaigoje – 1940 m. viduryje.

1940 m. birželio 14 d. SSRS ultimatumas Lietuvai. Paskutinis Lietuvos vyriausybės posėdis.

Prezidento A. Smetonos pasitraukimas į užsienį. Įgaliojimai diplomatu S. Lozoraičiui. „Kybartų aktų“ legitimumas.

Raudonosios armijos invazija į Lietuvą.

III. Pirmoji sovietinė Lietuvos okupacija ir pasipriešinimas.

1. Lietuvos okupacija ir aneksija.

Lietuvos okupacija.

Sovietiniai Lietuvos pertvarkymai („Liaudies vyriausybė“, „Liaudies Seimas“, kariuomenės sunaikinimas, politinių partijų, patriotinių organizacijų, spaudos likvidavimas).

Lietuvos inkorporavimas į SSRS sudėtį. Krašto sovietizacija. Represijos ir deportacijos.

Lietuvos vokiečių repatriacija į Vokietiją.

2. Pasipriešinimo sovietiniam režimui organizavimas. Tautos sukilimas.

Pogrindžio formavimosi priežastys ir tikslai. Rinkimų į „Liaudies Seimą“ boikotas.

Mokytojų suvažiavimas. Lietuvių aktyvistų fronto (LAF) įkūrimas, vadovai ir veikla.

Pogrindinės ginkluotos grupės. Spauda. Pasipriešinimo formos ir būdai.

Lietuvių laikysena SSRS – Vokietijos karo atžvilgiu. 1941 m. birželio 22 – 28 d. sukilimo brendimas ir pradžia. Sukilimo tikslai, organizatoriai ir vadovai. Sukilimo išplitimas, sukilėlių veiksmai. Sukilimų aukos ir reikšmė.

Iškiliausios asmenybės, sukilimo vadovai ir jų likimai (J. Ambrazevičius (Brazaitis), Ad. Damušis, L. Prapuolenis, Z. Ivinskis, K. Škirpa, J. Vėbra, P. Žukauskas (Narutis) ir kt.).

3. NKVD nusikaltimai Lietuvos gyventojų atžvilgiu ir jų naikinimas prasidėjus SSRS–Vokietijos karui.

Kauno, Ukmergės, Raseinių, Kretingos, Telšių ir kitų kalėjimų politinių kalinių kankinimai ir naikinimas. Žudynės Rainiuose, Panevėžio cukraus fabrike, Panevėžio ligoninėje, Pravieniškių koncentracijos stovykloje.

Politinių kalinių – politikų, dvasininkų ir karininkų – žudynės Červenėje.

IV. Nacių Vokietijos okupacija ir lietuvių antinacinė rezistencija (1941 – 1944 m.)

1. Laikinosios Lietuvos vyriausybės sudarymas.

Lietuvių pastangos atkurti krašto valstybingumą.

Laikinosios Lietuvos vyriausybės sudarymas ir jos veiklos programa.

Vyriausybės nariai. Santykių su vokiečių okupacine valdžia ypatumai.

Vokiečių kariuomenės žygiavimas per Lietuvą į Rytus.

Imperialistiniai Vokietijos tikslai. Laikinosios Lietuvos vyriausybės veiklos suspendavimas.

Generalinių tarėjų institucijos įkūrimas.

Nacių režimas, gyventojų teroras ir genocidas, žydų holokaustas.

Lietuvos visuomenės veikėjų (prof. J. Aleksos, dr. K. Griniaus, kun. M. Krupavičiaus) memorandumai Vokietijos valdžiai dėl žydų naikinimo

Lietuvių veikla gelbstint žydus. Sukilimo ir žydų holokausto problema.

2. Pasipriešinimo nacių okupacijai organizavimas ir rezistencija.

Antinacinio pasipriešinimo organizacijos (Lietuvių frontas ir jo kovinis padalinys „Kęstutis“, Lietuvos laisvės kovotojų sąjunga, Lietuvių vienybės sąjūdis, Lietuvos laisvės armija ir „Vanagai“, Lietuvos išlaisvinimo taryba ir kt.), jų tikslai, veikla, svarbiausi vadovai ir ideologai.

Pagrindžio spauda („Į laisvę“, LAF informacinis biuletenis, „Nepriklausoma Lietuva“, „Laisvės kovotojas“, „Laisvas žodis“, „Atžalynas“, „Apžvalga“, „Lietuvos judas“, „Vardan tiesos“ ir kt.).

Neorganizuotas priešinimasis ir legali antihitlerinė veikla.

Lietuvių pasipriešinimas SS legiono formavimui.

Vyriausiojo Lietuvos išlaisvinimo komiteto (VLIK) įkūrimas. VLIK'o tikslai, veikla ir vadovai.

Vietinė rinktinė. Vietinės rinktinės organizavimo tikslai, veikla ir likvidavimas. Gen. Povilas Plechavičius.

Tėvynės apsaugos rinktinė. Sedos kautynės.

Antinacinės rezistencijos dalyvių persekiojimai ir trėmimai į Vokietiją, kalinimas koncentracijos stovyklose. Lietuviai nacių konclageriuose.

Antinacinės rezistencijos vadovai ir reikšmė.

Nacių teroro mastai ir Lietuvos gyventojų aukos, nuostoliai.

V. Antroji sovietinė Lietuvos okupacija ir laisvės kovos (1944–1953 m.)

1. Padėtis Lietuvoje baigiantis Antrajam pasauliniam karui.

Vokiečių kariuomenės pasitraukimas iš Lietuvos.

Nepriklausomos Lietuvos atkūrimo planai.

Lietuvių traukimas į Vakarų. Raudonosios armijos veržimasis į Lietuvą. Raudonarmiečių siautėjimas ir prievarta.

Antrosios sovietinės okupacijos pradžia.

Represinių struktūrų kūrimas. Teroras. Trėmimai.

Ekonominė sovietų politika ir prievarta. Krašto sovietizacija.

2. Laisvės kovų raida ir etapai.

Partizanų kovų priežastys. Kovos tikslai.

Partizanavimo motyvų įvairovė. Socialinė Partizanų sudėtis.

Pirmieji partizanų būriai ir kovos taktika.

Partizaninio karo etapai ir jų ypatumai.

3. Partizanų veiklos kryptys.

Kova su okupacine valdžia. Kovos taktika, ginkluotė.

Okupacinės valdžios rinkimų trukdymas.

Priešinimasis ūkininkų terorizavimui, kolchozų kūrimui.

Priešinimasis trėmimams. Nukentėjusiųjų šelpimas.

Kova su sovietiniais pareigūnais ir provokatoriais.

Visuomenės informavimo ir informacinė veikla. Periodinės spaudos leidimas ir platinimas. Spaudos leidiniai: Aukštaitijoje – „Aukštaičių kova“, Dzūkijoje –

„Partizanas“, Suvalkijoje – „Laisvės žvalgas“ ir kitur – „Laisvės varpas“, „Aukuras“, „Už tėvų žemę“, „Partizanų šūvių aidas“. Leidinių tematika.

4. *Vyriausios karinės ir politinės vadovybės kūrimas ir partizanų struktūrų centralizacija.*

Bendros kovojančio krašto vadovybės idėja. Politinės ir karinės vadovybės problema. Apygardų kūrimasis ir naujos vadovybės formos.

Ryšiai su Vakarais. Bendrų veiksmų su užsienio lietuviais derinimas ir organizavimas. Lietuvos tikinčiųjų laiškas popiežiui Pijui XII.

5. *Partizanų gyvenimas ir laisvalaikis.*

Partizanų buitis. Bunkeriai ir slėptuvės. Tarpusavio santykiai. Drausmė. Dvasinis pasaulis ir kūryba. Tautinės ir religinės šventės. Partizanų santykiai su gyventojais. Partizaninis judėjimas tautos sąmonėje ir liaudies kūryboje.

6. *Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio sukūrimas. Pasipriešinimo silpnėjimas. Represijos.*

Partizaninio judėjimo organizacinio centro perkėlimas į Pietų Žemaitiją.

1949 m. visos Lietuvos partizanų vadų suvažiavimas. 1949 02 16 d. Deklaracija.

Partizaninio judėjimo slopinimas. Represinių organų veikla. Stribai. Provokatoriai ir agentai smogikai.

Partizanų suėmimai, tardymai ir bausmės.

Partizanų artimųjų persekiojimai, tardymai, kalinimas ir trėmimai.

Lietuvos laisvės kovotojų aukos 1944 – 1953 metais. Skaičiai ir galimybės juos patikrinti.

7. *Partizanų apygardos ir svarbiausi jų veiklos bruožai.*

Pietų Lietuvos partizanų srities Tauro ir Dainavos apygardos.

Vakarų Lietuvos partizanų srities Kęstučio, Žemaičių, Prisikėlimo apygardos.

Šiaurės Rytų Lietuvos partizanų srities Vytauto, Vyčio, Didžiosios Kovos, Algimanto apygardos.

8. *Žymiausi ginkluoto pasipriešinimo vadovai, jų veikla ir likimai.*

Juozas Lukša - Skrajūnas, Daumantas ir kt.

Jonas Noreika - Generolas Vėtra

Adolfas Ramanauskas - Vanagas

Kazys Veverskis - Senis

Juozas Vitkus - Kazimieraitis

Jonas Žemaitis - Vytautas ir kt.

9. *1949 02 18 Deklaracijos signatarai.*

Jonas Žemaitis - Vytautas

Adolfas Ramanauskas - Vanagas

Juozas Šibaila - Merainis

Leonas Grigonis - Užpalis

Aleksandras Grybinas - Faustas

Vytautas Gužas - Kardas

Bronius Liesys - Naktis

Petras Bartkus - Žadgaila

10. *Partizaninio karo pabaiga. Laisvės kovų reikšmė.*

Partizaninio karo pabaiga. Vadovybės sunaikinimas. Paskutiniai partizanai (Antanas Kraujelis-Siaubūnas, Pranas Končius-Adomas, Kostas Liuberskis -Žvainys, Stasys Guiga-Tarzanas).

Ginkluoto pasipriešinimo reikšmė.

Partizaninio karo traktavimas sovietinėje historiografijoje. Užsienio ir kai kurių lietuvių istorikų Lietuvos pokario ir pasipriešinimo istorijos vertinimas po atkūrus Nepriklausomybę. Požiūrių ir argumentų skirtumai.

11. Rezistentų ir disidentų kalinimo, kankinimo ir naikinimo vietos.

NKVD ir vėlesnių sovietinio saugumo struktūrų štabai, stribų, milicijos būstinės. Ginkluoto pasipriešinimo slopintojai, partizanų naikintojai ir aktyviausi represijų vykdytojai.

Partizanų naikinimo ir niekinimo metodika, nukautų partizanų palaikų niekinimo ir užkasimo vietos.

Suimtų rezistentų kalinimas, kankinimas ir naikinimas LSSR NKGB-MGB-KGB vidaus kalėjimo rūsiuose Vilniuje, Tuskulėnų dvaro parke.

Kirovo ir Butyrkų kalėjimai Rusijoje. Šiuose kalėjimuose kalinti ir nužudyti žymiausi Lietuvos politikos, visuomenės veikėjai, rezistentai.

VI. Lietuvių neginkluotas pasipriešinimas ir disidentinė veikla (1953–1987 m.)

1. Sovietinės valdžios politika ir priespauda.

„Socializmo pagrindų“ kūrimas politinio, ekonominio, socialinio ir kultūrinio gyvenimo srityse.

Tautinės kultūros naikinimas. Kultūros ir meno ideologizavimas bei pritaikymas sovietiniams, ateistiniams tikslams (dainų šventės, muziejai buvusiose bažnyčiose ir pan.).

Švietimo sistemos panaudojimas sovietizuojant Lietuvą, Bažnyčios veiklos, minties ir sąžinės laisvės varžymas.

Dvasininkų persekiojimas, trukdymas eiti pareigas, bažnyčių uždarinėjimas.

Komunistinių ir ateistinių idėjų skleidimas. Ideologinė propaganda.

KGB veikla ir agentūra.

Rusifikacija. Kitaminčių persekiojimas. Politinės bylos. LKP veikla ir pastangos užgniaužti tautinį pasipriešinimą. Sovietinės nomenklatūros formavimasis. Privilegijų sistema. Korupcija. Savivaldžiavimas.

2. Neginkluotas pasipriešinimas: formos ir veiklos kryptys.

Pilietinis nepaklusnumas (atsisakymas kalbėti rusiškai, dalyvauti sovietiniuose renginiuose, nurodymų nevykdymas, atsisakymas stoti į komjaunimą, spontaniškos manifestacijos, demonstracijos (po sporto rungtynių, koncertų, religinių švenčių)).

Antisovietinės akcijos (tautinės vėliavos iškėlimas, proklamacijų platinimas, antisovietinių šūkių rašymas ir kt.).

Pokarinės neginkluoto rezistencinio judėjimo organizacijos ir grupės (Klaipėdos pedagoginės ir muzikos mokyklų studentų, Panevėžio moterų organizacija „Baltoji lelija“, Šakių r. Kriukų mokyklos aukštesniųjų klasių moksleivių grupė „Lietuvos jaunimo vyčių sąjunga“, Pandėlio mokyklos grupė, buvusių Ariogalos mokyklos mokinių grupė „Vieningoji darbo sąjunga“, Ukmergės grupė „Lietuvos patriotai“, grupės „Laisvę Lietuvai“, „Vyčių sąjunga“, „Nacionalinis liaudies frontas“, „Laisvoji Lietuva“).

Neginkluoto pagrindžio spauda („Kalavijas už laisvę“, „Laisvės keliu“, „Laisvės balsas“, „Vyčių keliu“ ir kt.).

Septintojo - aštuntojo dešimtmečių pagrindinės organizacijos (Lietuvos laisvės lyga, Tikinčiųjų teisių gynimo komitetas, Lietuvos Helsinkio grupė, Tarptautinės žmogaus teisių asociacijos Lietuvos skyrius ir kt.).

Nelegali spauda (LKB Kronika, „Aušra“, „Dievas ir Tėvynė“, „Perspektyvos“, „Tautos kelias“, „Varpas“, „Vytis“, „Alma Mater“ ir kt.). Spaudos tematika, leidyba, platinimas.

Savilaidos knygos (maldaknygės, P. Klimo, A. Stulginskio, J. Urbšio memuarai, A. Solženycino „GULAG'o salynas“ ir kt.). Nelegali spaustuė *ab*.

Kultūrinė rezistencija ir jos pobūdis (V. Mykolaitis-Putinas, A. Miškinis, J. Jurašas, T. Venclova, M. Lukšienė, V. Zaborskaitė, A. Zalatorius ir kt.).

Slaptosios kunigų seminarijos, vaikų katekizacija, bažnyčiose organizuojamos šventės, eitynės. Atlaidai Šiluvoje, Varduvoje (Žemaičių Kalvarijoje). Kryžių kalnas. Lietuvių prasiveržimas pro „geležinę uždangą“ (J. Pleškys, S. Kudirka (1970), V. Šakalys (1980)).

Žymiausi 1953 - 1987 m. disidentai, politiniai procesai, sąžinės ir politiniai kaliniai (A. Andreika, V. Bogušis, P. Cidzikas, B. Gajauskas, A. ir P. Gražuliai, kun. R. Grigas, Vl. Lapienis, P. Pečeliūnas, V. Petkus, kun. R. Puzinas, seselė N. Sadūnaitė, J. Sasnauskas, V. Skuodis, kun. A. Svarinskas, kun. S. Tamkevičius, A. Terleckas, kun. J. Zdebskis ir kt.).

VII. Lietuvių tautinis atgimimas ir išsivaduojamasis judėjimas (1987 – 1990 m.)

1. Lietuvos politinio ir visuomeninio gyvenimo liberalizacija. Tautinis atgimimas ir jo slopinimas.

Lietuvos krikšto 600 - ujų metinių paminėjimas Lietuvoje ir užsienyje. Popiežiaus Jono Pauliaus II dvasinė ir moralinė parama lietuvių tautai ir Katalikų bažnyčiai.

M. Gorbačiovo naujos politikos kurso („perestroika“, „glasnost“) bendrieji bruožai.

Pirmos masinės nesankcionuotos antisovietinės demonstracijos (1987 08 23 Vilniuje minint Ribentropo-Molotovo slaptųjų protokolų pasirašymo metines; 1988 02 16 Lietuvoje minint Vasario 16 d. jubiliejų; 1988 06 14 Vilniuje minint trėmimo į Sibirą metines).

LKP ir KGB veiksmai prieš kitaminčius (suiminėjimai, politinės bylos, internacionaliniai, antitautiniai mitingai, šmeižikiški, propagandiniai straipsniai).

Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio (LPS) iniciatyvinės grupės įsteigimas. LPS grupės sudėtis ir tikslai.

Ryškiausi atgimimo pradžios veikėjai ir lyderiai (A. Terleckas, Vyt. Landsbergis, R. Ozolas, Just. Marcinkevičius ir kt.). Sąjūdžio veikla Lietuvos provincijoje.

2. Lietuvos Sąjūdis ir tautinio išsivadavimo judėjimas (1988 – 1990m.).

Masinės manifestacijos ir akcijos (1988 08 23 Ribentropo-Molotovo slaptųjų protokolų pasirašymo minėjimas Vilniuje prie A. Mickevičiaus paminklo; 1988 09 03 akcija prie Baltijos jūros „Aplėbkime Baltiją“; 1988 09 28 mitingas Vilniuje Ribentropo-Molotovo antrojo slaptojo protokolo pasirašymo sukakčiai paminėti. Jėgos panaudojimas prieš demonstrantus).

LPS suvažiavimas ir jo nutarimai. Katedros gražinimas tikintiesiems.

Bado akcijos ir jų tikslai (P. Cidzikas, A. Andreika).

Naujų organizacijų steigimas („Atgaja“, „Atžalynas“, „Žemyna“, Motiejaus Valančiaus blaivybės sąjūdis, Tremtinių klubas, Žaliųjų partija ir kt.).

Nepriklausomoje Lietuvoje veikusių partijų ir organizacijų atsikūrimas (demokratų, krikščionių demokratų partijos, skautai, ateitininkai, įvairių profesinų organizacijų atsiskyrimas nuo sąjunginių (rašytojų, architektų ir kt.)).

Senujų gatvių, aikščių pavadinimų sugražinimas, tautinių simbolių įteisinimas.

Ekologinės ir žaliųjų akcijos (prie Ignalinos AE, Kaišiadorių HAE), dviratininkų žygis aplink Lietuvą „Lietuva – mano namai“.

Jaunimo atsisakymas tarnauti sovietinėje kariuomenėje, piketai prie sovietinių karinių bazių.

Lietuvių tremtinių palaikų perkėlimas ir perlaidojimas Lietuvoje.
„Baltijos kelio“ akcija minint Ribentropo-Molotovo paktą ir slaptuosius protokolus.
Sunaikintų paminklų, kryžių atstatymas ir naujų statymas.
LKP atsiskyrimas nuo KPSS.
Nuosaikaus Lietuvos suvereniteto siekimo idėjos propagavimas. A. M. Brazausko asmenybė ir vaidmuo.
Lietuvos laisvės bylos iškėlimas Maskvoje.
Maskvos reakcija į įvykius Lietuvoje. KPSS CK generalinio sekretoriaus M. Gorbačiovo lankymasis Lietuvoje. Antisovietinės Lietuvos nepriklausomybės sieki palaikančios manifestacijos. KGB veiksmai.
Atgimimo spauda („Sąjūdžio žinios“, „Atgimimas“, „Kauno aidas“, „Mažoji Lietuva“ ir kt.). LPS televizijos laida „Atgimimo banga“.
Antilietuviškos, prorusiškos organizacijos, jų veikla ir vadovai (LKP /KPSS), „Jedinstvo“; M. Burokevičius, J. Jarmalavičius, V. Kučerovas, V. Ivanovas).
Antilietuviškų, prolenkiškų nuotaikų kurstymas Vilniaus ir Šalčininkų rajonuose.
Lenkų autonomijos klausimas.
Rinkimai į Lietuvos Aukščiausiąją Tarybą. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo sudėtis pagal politines partijas ir organizacijas.
Gyventojų nuotaikos.

VIII. Lietuvos nepriklausomybės atkūrimas. Kai kurie valstybės pripažinimo ir įtvirtinimo aspektai

1990 03 11 d. Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimas. Nepriklausomybės Atkūrimo Aktas. Balsavimo statistika.
Maskvos ir užsienio valstybių požiūris į įvykius Lietuvoje, užsienio valstybių piliečių iniciatyvos ir parama.
Sovietinės kariuomenės veiksmai prieš Lietuvos jaunuolius, vengiančius tarnauti sovietinėje kariuomenėje.
Naftos ir gamtinių dujų tiekimo į Lietuvą nutraukimas arba apribojimas. Ekonominė blokada.
Antilietuviškų, prokomunistinių veiksmų suaktyvėjimas. KPSS veikla, siekiant atkurti sovietų valdžią Lietuvoje. „Nacionalinio (Sovietų Lietuvos ir liaudies) gelbėjimo komiteto“ sudarymas.
Sovietinės kariuomenės ir OMON'o siautėjimas, strateginių Lietuvos pastatų užiminėjimas, antivalstybinio perversmo rengimas. Makutinovičiaus ir jo bendrų veikla prieš Lietuvą.
Politinė situacija Lietuvoje ir kai kurie Vyriausybės sprendimai 1990 m. pabaigoje – 1991 m. pradžioje.
Lietuvos nepriklausomybės gynimo organizavimas, Parlamento, televizijos komiteto ir kitų strateginių objektų masinis saugojimas.
1991 m. sausio 13 d. sovietinis pučas. Laisvės gynėjų aukos.
Visuotinis Lietuvos nepriklausomybės neginkluoto gynimo sąjūdis. Savanoriai gynėjai. Savanoriškos krašto apsaugos tarnybos (SKAT'o) įkūrimas.
SSRS vadovų pozicija dėl įvykių Vilniuje. SSTS prezidento M. Gorbačiovo pozicija.
Pasaulio visuomenės reakcija į įvykius Lietuvoje. JAV prezidento Dž. Bušo požiūris.
Lietuvos nepriklausomybės pripažinimo problema.
Islandijos sprendimas pripažinti Lietuvos nepriklausomybę.

Lietuvos gyventojų referendumas dėl nepriklausomybės.

Tragedija Medininkų pasienio poste. Nusikaltimo užsakovai ir vykdytojai. Lietuvos teismo nuosprendis vienam iš šio nusikaltimo vykdytojų K. Michailovui.

1991 m. rugpjūčio mėn. reakcinių jėgų pučas Maskvoje. B. Jelcino vaidmuo likviduojant perversmą, jo vaidmens ir įtakos didėjimas Rusijoje.

Lietuvos nepriklausomybės diplomatinis pripažinimas ir priėmimas į Jungtinių Tautų bei kitas tarptautines organizacijas.

Krašto socialinio, ekonominio ir ūkinio gyvenimo pertvarka ir svarbiausios reformos: nekilnojamojo turto ir žemės gražinimas, valstybinio turto privatizavimas, kolūkinės sistemos panaikinimas. Pereinamojo laikotarpio pinigų – talonų, („vagnorkių“, „žvėriukų) ir nacionalinės valiutos – lito įvedimas.

Nacionalinės kariuomenės kūrimas, užsienio valstybių parama apginkluojant karius, rengiant karininkus. Pirmieji Lietuvos kariuomenės vadai.

Galutinis sovietinės kariuomenės išvedimas iš Lietuvos.

IX. Pagrindiniai užsienio lietuvių rezistencinės veiklos bruožai ir parama Lietuvai, siekiant nepriklausomybės (1940 – 1990 m.)

1. Užsienio lietuvių veikla pirmos sovietinės ir nacių okupacijų metais.

Užsienio šalių reakcija į sovietų intervenciją ir Lietuvos okupaciją.

Lietuvos diplomatų pozicija ir veikla užsienyje.

Lietuvių ir repatriantų rezistencinė veikla.

Lietuvos laisvinimo ir rėmimo organizacijų kūrimas užsienyje (Lietuvos aktyvistų frontas (LAF), Amerikos lietuvių taryba (ALT), Bendras Amerikos lietuvių fondas (BALF). Lietuvai gelbėti tarybos (LGT) delegacijos susitikimas su JAV prezidentu F. D. Ruzveltu.

Išėivijos veikla ir parama Lietuvai SSRS-Vokietijos karo metais.

Susitikimai su valstybių vadovais, politikais. Memorandumai. Akcijos.

2. Lietuvos diplomatų veikla ir atstovavimas Lietuvai 1944–1990 m.

Lietuvos diplomatinių atstovybių padėtis ir veikla. Diplomatų statusas ir atstovavimo Lietuvai galimybės.

Užsienio valstybių oficialus požiūris ir pozicija Lietuvos aneksijos klausimu. Lietuvos aneksijos nepripažinimas. Santykiai su Lietuvos diplomatais.

Užsienio valstybių nuolaidžiavimas Sovietų Sąjungai Lietuvos atžvilgiu (Lietuvos aukso ir pinigų atsargų ir nekilnojamojo turto (ambasadų žemės, pastatų) perdavimas SSRS)), kai kurių užsienio šalių sprendimai, *de jure* pripažįstantys Lietuvos inkorporaciją.

Žymiausi Lietuvos diplomatai ir jų veikla: Stasys Lozoraitis (vyresnysis), Petras Klimas, Stasys A. Bačkis, Bronius K. Balutis, Povilas Žadeikis, Jonas Budrys, Anicetas Simutis, Petras Daudždvardis, Kazys Graužinis, Stasys Girdvainis, Vytautas Gylis, Stepas Garbačiauskas.

Užsienio lietuviai diplomatinėje tarnyboje pirmaisiais Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo, įtvirtinimo ir tarptautinio pripažinimo metais: Anicetas Simutis, Stasys Lozoraitis jaunesnysis, Kazys Lozoraitis, Vytautas A. Dambra, Ugnė Karvelis, Romas Misiūnas, Gintė Damušytė ir kt.

3. Išėivijos lietuvių rezistencinė veikla ir veiksmai siekiant atkurti Lietuvos nepriklausomybę.

Išėivijos rezistencinės veiklos ypatumai ir formos.

Lietuvių tremtinių padėtis ir politinė bei kultūrinė veikla DP stovyklose.

Amerikos lietuvių parama tautiečiams Europoje, iškvietimai į JAV („šipkartės“).

Vyriausiojo Lietuvos išlaisvinimo komiteto atkūrimas ir veikla.
Rezistencinių organizacijų ryšiai su kovojančiu kraštu. Baden Badeno susitikimas ir nutarimai.
Didžiausios išeivijos lietuvių kolonijos (JAV, Kanada, Australija, Anglija, Vokietija, Brazilija, Argentina ir kt.)
1949 m. Lietuvių charta (chartija).
Pasaulio lietuvių bendruomenės įkūrimas ir pagrindinės jos veiklos kryptys.
Lietuvybės puoselėjimas (lietuviškos mokyklos, Vasario 16-osios gimnazija, šeštadieninės mokyklos, lituanistiniai kursai; tautinės, dainų ir šokių, sporto šventės, stovyklos).
Kultūrinės organizacijos ir veikla.
Jaunimo organizacijos (ateitininkai, skautai).
Lietuvių namai, kultūros centrai, muziejai (Lemonte, Čikagoje, Mississaugoje, Adelaidėje, Londone, Hiutenfelde; stovyklavietės „Dainava“, „Nida“; Balzeko lietuvių kultūros muziejus ir kt.).
Mokslo įstaigos (Lituanistikos tyrimo ir studijų centras Čikagoje, Karaliaus Mindaugo institutas Melburne, Lietuvių katalikų mokslo akademija, Šv. Kazimiero kolegija).
Išeivijos lietuvių žiniasklaida: spauda („Draugas“, „Darbininkas“, „Lietuvių dienos“, „Dirva“, „Į laisvę“, „Aidai“, „Akiračiai“, „Metmenys“, „Observer“, „Journal of Baltic Studies“, „Lituanus“ (visi leisti ar leidžiami JAV), „Nepriklausoma Lietuva“, „Tėviškės žiburiai“ (Kanadoje), „Australijos lietuvis“, „Mūsų pastogė“ (ir priedas anglų k. „Baltic Herald“), „Tėviškės aidai“ (Australijoje), „Europos lietuvis“ (Anglijoje), „Tėvynė“ (Venesueloje), radijo laidos („Margutis“), vietinės televizijos laidos.
Leidyba (Lietuvių enciklopedija, „Mūsų Lietuva“, „Lietuvos bažnyčios“, Lietuvos katalikų bažnyčios kronika, įvairi istorinė, lituanistinė, memuarinė ir grožinė literatūra).
Užsienio vyriausybės finansuojamos radijo stočių lietuviškos tarnybos („Amerikos balsas“, „Laisvoji Europa“, Laisvės radijas, Vatikano radijas).
Lietuvių katalikų parapijos, bažnyčios, vienuolynai, tautinės kapinės.
Žinomiausi išeivių katalikų dvasininkai (kunigai F. Kapočius, St. Yla, A. Paškus, J. Prunskus, A. Žygas, vysk. P. Baltakis, vysk. V. Brizgys ir kt).
Parama Lietuvos katalikų bažnyčiai, tikinčiųjų teisių gynimas, Lietuvos pagrindinės spaudos leidimas.
Lietuvių finansiniai fondai (Tautos, Lietuvių (JAV), Kanados lietuvių, Australijos lietuvių, Blokados fondas, BALF ir kt.).
Lietuvių archyvai ir juose sukaupti kai kurių žymių užsienio lietuvių fondai.
Iškiliausi egzilio politikos, mokslo, kultūros, sporto, visuomenės ir verslo veikėjai.
Rezistencijos idėjas puoselėjančios išeivių lietuvių organizacijos, svarbiausios lietuvių akcijos ir demonstracijos keliant Lietuvos laisvinimo bylą ir palaikant Lietuvą (Lietuvių fronto bičiuliai, Rezoliucijoms remti komitetas (RRK), Amerikos baltų laisvės lyga (BAFL)).
Memorandumai, susitikimai su užsienio valstybių vadovais, parlamentarais, politikais (JAV prezidento R. Reigano pareiškimai, proklamacijos, JAV Kongreso ir Senato narių iniciatyvos, JAV Senato Baltų sambūris, „Baltic Caucus“ grupė Kongrese, užsienio šalių žiniasklaida apie įvykius Lietuvoje), Australijos (Tasmanijoje) baltiečių organizacija „HELLP“ (Help Estonian, Latvian, Lithuanian, Peoples),
Lietuviai didžiojoje Amerikos spaudoje ir tarnyboje (V. Adamkus, inž. K. Almenas, prof. A. Avižienis, V. Bražėnas, prof. V. Vardys, V. A. Dambra, L. Kojelis ir kt).

Lietuvių fronto bičiulių, „Į Laisvę“ fondo, Europos LFB rezistencinės minties ir politikos studijų savaitės (užsienyje ir Lietuvoje).

X. Lietuvos pasipriešinimo istorijos, laisvės kovų ir jų vadovų įvertinimas bei atminimo įamžinimas

Lietuvos Respublikos Prezidento dekretai, Seimo įstatymai ir Vyriausybės nutarimai (dėl okupacijų, gyventojų genocido, holokausto, deportacijų ir laisvės kovų bei pasipriešinimo ir su tuo susijusių pasekmių (aukų ir netekčių) įvertinimo, įamžinimo finansavimo, kovotojų ir represuotų asmenų už pasipriešinimą okupaciniams režimams teisių atkūrimo ir statuso suteikimo, pagerbimo, apdovanojimo ir pan.).

Valstybinės ir vykdomosios valdžios institucijos, jų padaliniai bei komisijos ir organizacijos, kurios tiesiogiai atsakingos už pasipriešinimo istorijos ir rezistencinio paveldo fiksavimą, išsaugojimą, sklaidimą; rezistentų teisinio statuso suteikimą, įvertinimą, apdovanojimus, socialines garantijas.

Buvusių Laisvės kovotojų, politinių kalinių ir tremtinių teisinis statusas. Pensijos ir kitos socialinės garantijos.

Tremtinių grąžinimo į Lietuvą ir aprūpinimo gyvenamuoju būstu programa. Tremtinių vaikų bendrojo ugdymo mokykla „Lietuvių namai“ Vilniuje.

Laisvės kovotojų atminimo įamžinimas (vardų suteikimas ugdymo įstaigoms, kariniams junginiams, organizacijoms, gatvėms, tiltams ir pan.).

Su pasipriešinimu okupantams ir pokario ginkluota rezistencija susijusių vietų įamžinimas, paminkai, muziejai.

Lietuvos ir užsienio lietuvių ginkluoto ir pasyvaus pasipriešinimo paveldo išsaugojimas, išlikusių materialinių ir dvasinių vertybių apsauga. Archyvai. VDU Išeivijos institutas.

Pasipriešinimo istoriją ir laisvės kovas bei jų dalyvius įamžinanti literatūra, interneto portalai, moksliniai leidiniai, filmai, renginiai, šventės.

KAI KURIOS SVARBIAUSIOS PASIPRIEŠINIMO ISTORIJS PROGRAMOS SĄVOKOS, SANTRUMPOS, FAKTAI IR ŽYMIAUSIOS ASMENYBĖS

Mokiniai, baigę šį pasipriešinimo istorijos kursą, privalėtų:

- suprasti ir paaiškinti šių sąvokų turinį:
Paktas, nota, ultimatumas;
agresija, invazija, inkorporavimas, intervencija, okupacija, aneksija, bolševikai, sovietai, naciai, sovietizacija, fašizacija;
deportacija, emigracija, repatriacija, evakuacija;
represijos, teroras, genocidas, holokaustas, totalitarizmas;
pogrindis, rezistencija, partizanai, disidentai, kolaborantai;
stribai("liaudies gynėjai"), agentai, provokatoriai, infiltracija;
diversija, akcija, operacija, demonstracija, manifestacija, memorandumas, deklaracija, aktas, manifestas, mobilizacija, demobilizacija, amnestija;
ideologija, ateizmas, kolektyvizacija, buožės;
diplomatai, dipukai, egzilis, charge d'affaires;
konjunktūra, korupcija, nomenklatūra, savavaldžiavimas.
- žinoti ir mokėti paaiškinti šias santrumpas:

SSRS – Sovietų Socialistinių Respublikų Sąjunga
 LSSR – Lietuvos Sovietinė Socialistinė Respublika
 VKP(b) – Visasąjunginė komunistų partija (bolševikų)
 LKP(b) – Lietuvos komunistų partija (bolševikų)
 LKJS – Lietuvos komunistinio jaunimo sąjunga
 NKVD – Narodnyj Komisariat Vnutrenich del (Vidaus reikalų liaudies komisariatas)
 NKGB – Narodnyj komisariat gosudarstvenoj bezopastnosti (Valstybės saugumo liaudies komisariatas)
 MVD – Ministerstvo vnutrenich del (Vidaus reikalų ministerija)
 MGB – Ministerstvo gosudarstvenoj Bezopastnosti (Valstybinio saugumo ministerija)
 KGB – Komitet gosudarstvenoj bezopastnosti (Valstybės saugumo komitetas)
 GULAG – Glavnoje upravlenije lagerei (Centrinė lagerių valdyba)
 OMON – Otrad Miliciji osobovo naznačeniija (specialios paskirties milicijos dalinys)
 LAF – Lietuvos aktyvistų frontas
 LF – Lietuvių frontas
 LFB – Lietuvių fronto bičiuliai
 LLA – Lietuvos laisvės armija
 LIT – Lietuvos išlaisvinimo taryba
 LLKS – Lietuvos laisvės kovos sąjūdis
 BDPS – Bendras demokratinis pasipriešinimo sąjūdis
 LTT – Lietuvos tautinė taryba
 VLKSO – Vieninga laisvės kovos sąjūdžio organizacija
 VLAK – Vyriausiasis Lietuvos atstatymo komitetas
 LKS – Laisvės kovotojų sąjunga
 LGT – Lietuvai gelbėti taryba
 VLIK – Vyriausiasis Lietuvos išlaisvinimo komitetas
 LRS – Lietuvių rezistentų santarvė
 ALT – Amerikos lietuvių taryba
 BALF – Bendras Amerikos lietuvių fondas
 BAFL – Baltic American Freedom League / Amerikos baltų laisvės lyga
 RRK – Rezoliucijoms remti komitetas
 LKRŠ – Lietuvių katalikų religinė šalpa
 DP – Displaced Persons / Išvietinti, perkelti asmenys, dipukai, „Dievo Paukšteliai“
 UNRRA – United Nations Relief and Rehabilitation Administration / Jungtinių Tautų paramos ir atstatymo administracija
 IRO – International Refugee Organisation / Tarptautinė pabėgėlių (globos) organizacija
 PLB – Pasaulio lietuvių bendruomenė
 LLL – Lietuvos laisvės lyga
 LHG – Lietuvos Helsinkio grupė
 LPS – Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdis
 LKB Kronika – Lietuvos katalikų bažnyčios kronika

- žinoti ir gebėti apibūdinti šias asmenybes
- A. Pirmosios sovietų ir nacių okupacijos metų:
 Juozas Ambrazevičius (Brazaitis), Adolfas Damušis, Steponas Kairys, Petras Kubiliūnas, Kazys Girnius, Pilypas Narutis, Povilas Plechavičius, Leonas Prapuolenis, Antanas Smetona, Kazys Škirpa.
- B. Antrosios sovietų okupacijos metų:

Robertas Grigas, Romas Kalanta, Simas Kudirka, Juozas Lukša (Skrajūnas, Daumantas ir kt.),

Jonas Noreika (Generolas Vėtra), Povilas Pečeliūnas, Viktoras Petkus, Adolfas Ramanauskas (Vanagas), Alfonsas Svarinskas, Nijolė Sadūnaitė, Vytautas Skuodis, V. Šakalys, Sigitas Tamkevičius, Antanas Terleckas, Tomas Venclova, Juozas Vitkus (Kazimieraitis), Juozas Zdebskis, Jonas Žemaitis (Vytautas), Kazys Veverskis (Senis), Vincentas Sladkevičius, Julijonas Steponavičius, Mečislovas Reinsys.

C. Nepriklausomos Lietuvos atkūrimo ir įtvirtinimo metų:

Lietuvos Seimo pirmininkai – Vytautas Landsbergis, Algirdas Mykolas Brazauskas, Česlovas Juršėnas, Vytautas Landsbergis.

Lietuvos ministrai pirmininkai – Kazimiera Danutė Prunskienė, Albertas Šimėnas, Gediminas Vagnorius, Aleksandras Abišala, Bronislovas Lubys, Adolfas Šleževičius.

Lietuvos prezidentai – Algirdas M. Brazauskas, Valdas Adamkus.

1991 01 13 žuvę laisvės gynėjai – Loreta Asanavičiūtė, Virginijus Druskis, Darius Gerbutavičius, Rolandas Jankauskas, Rimantas Juknevičius, Alvydas Kanapinskas, Algimantas P. Kavoliukas, Vidas Maciulevičius, Titas Masiulis, Alvydas Matulka, Apolinaras J. Povilaitis, Ignas Šimulionis, Vytautas Vaitkus.

1991 07 31 Lietuvos ir Baltarusijos pasienyje nužudyti Medininkų kelio poste budėję muitininkai Antanas Musteikis, Stanislovas Orlavičius, “Aro” pareigūnai Algimantas Juozakas, Mindaugas Balavakas, kelių policijos darbuotojai Juozas Janonis ir Algirdas Kazlauskas. Rugsjūčio 2 d. ligoninėje mirė sunkiai sužeistas policininkas Ričardas Rabavičius. Gyvas liko tik sunkiai sužeistas muitininkas Tomas Šernas.

1991 08 21 Lietuvos Respublikos Seimo priegose (stabdant sovietų kariuomenės išpuolį) žuvęs Lietuvos kariuomenės Alytaus rinktinės savanoris Artūras Sakalauskas.

D. Lietuvos okupacijos ir priverstinės emigracijos metų:

Stasys Bačkis, Kazys Bobelis, Juozas Brazaitis, Bernardas Brazdžionis, Adolfas Damušis, Juozas Girnius, Zenonas Ivinskis, Mykolas Krupavičius, Stasys Lozoraitis, Antanas Maceina, Bronius Kviklys, Juozas Kapočius, Juozas Kęstutis Valiūnas.

- žinoti šiuos įvykius, susijusius su Lietuvos pasipriešinimu ir laisvinimu, suprasti jų reikšmę:

1939 08 23 ir

1939 09 28 Ribentropo - Molotovo paktai ir slaptieji susitarimai

1940 06 15 Sovietų Sąjungos invazija į Lietuvą. Pirmosios sovietinės okupacijos pradžia

1940 08 03 Lietuvos inkorporavimas į SSSR sudėtį

1940 10 15 Amerikos lietuvių tarybos (ALT) įkūrimas JAV

1940 11 17 Lietuvių aktyvistų fronto (LAF) įkūrimas Berlyne

1941 06 14 Pirmas masinis lietuvių trėmimas į Sibirą

1941 06 22 Vokietijos – SSRS karo pradžia. Vermachto kariuomenės įsiveržimas į Lietuvą

1941 06 22-28 Birželio sukilimas

1941 06 23	Laikinosios Lietuvos vyriausybės sudarymas (ministeriai pirmininkai K. Škirpa, J. Ambrazevičius) ir Nepriklausomybės paskelbimas
1941 08 05	Laikinoji Lietuvos vyriausybė nutraukė veiklą
1943 11 25	Vyriausiojo Lietuvos išlaisvinimo komiteto įkūrimas (pirmininkas Steponas Kairys)
1944 03 24	JAV (Čikagoje) įsteigiamas Bendras Amerikos lietuvių fondas (BALFAS)
1944 vasara	Vokietijos kariuomenės pasitraukimas iš Lietuvos SSR. Raudonosios armijos įsiveržimas, antrosios sovietinės okupacijos pradžia
1944 - 1953	Aktyvi ginkluota lietuvių rezistencija, partizanų kovos
1944 07 27	Vilniuje, Kaune ir Šiauliuose imti kurti sribų batalionai
1944 11	Įkurta Lietuvos išlaisvinimo taryba (vadovai M. Bloznelis, L. Dambrauskas)
1945 04 - 05	Pirmieji pokariniai lietuvių trėmimai į Sibirą
1945 04 08	Vyriausiojo Lietuvos išlaisvinimo komiteto atkūrimas Vokietijoje (pirmininkas kun. Mykolas Krupavičius)
1945 05 08	Antrojo pasaulinio karo pabaiga Europoje (Vokietijos kapituliacija)
1945 05 16	Kalniškės mūšis
1946 01	Įkurta Lietuvos tautinė taryba (vadovas J. Noreika-Generolas Vėtra)
1946 04 22	Pasirašyta Lietuvos partizanų deklaracija dėl Lietuvos valstybingumo atkūrimo
1946 06 06	Įkuriamas Bendras demokratinio pasipriešinimo sąjūdis (BDPS), kontroliuojamas sovietinio agento J. Markulio-Erelio)
1947 01 15-16	Partizanų vadų suvažiavimas. Demaskavus agentą J. Markulį BDPS atsikratė MGB kontrolės
1947 05-06	BDPS prezidiumo įgaliotinių (Juozo Lukšos ir Jurgio Krikščiūno) kelionė į Vakarus užmegzti ryšių su rezistencinėmis išėivių organizacijomis

- 1947 12 15 Antra BDPS Prezidiumo įgaliotinių (Juozo Lukšos ir Kazimiero Pyplio) kelionė į Vakarų užmegzti ryšius su išėivių rezistencinėmis organizacijomis.
- 1948 05 22-27 Didysis lietuvių trėmimas
- 1948 07 09 Baden Badeno (Vokietija) susitarimai (BDPS prezidiumo įgaliotinių pasitarimas su VLIK'o ir VLAK'o atstovais Lietuvos laisvinimo klausimu)
- 1949 02 02 - 22 Visos Lietuvos partizanų vadų suvažiavimas (vietoj BDPS Prezidiumo ir Ginkluotųjų pajėgų įkuriamas bendras Lietuvos laisvės kovos sąjūdis (LLKS)). LLKS tarybos prezidiumo pirmininku išrenkamas Jonas Žemaitis-Vytautas
- 1949 02 16 Priimta LLKS Tarybos deklaracija skelbia, kad aukščiausias teisėtas valdžios organas Lietuvoje yra partizanų vadovybė, o jos tikslas – atkūrti nepriklausomą Lietuvos Respubliką
- 1949 03 25 - 28 Lietuvių trėmimai
- 1950 10 31 Iš Vakarų desantu į Lietuvą grįžo J. Lukša, B. Trumpys ir K. Širvys
- 1951 02 16 Radijo stoties „Amerikos balsas“ lietuviškos tarnybos veiklos pradžia
- 1951 09 10 Masinis lietuvių trėmimas
- 1953 05 30 Suimtas LLKS tarybos prezidiumo pirmininkas J. Žemaitis (sušaudytas Maskvoje 1954 11 26). Organizuoto partizanų pasipriešinimo pabaiga
- 1956 10 12 Suimtas paskutinis LLKS tarybos prezidiumo narys Adolfas Ramanauskas-Vanagas (sušaudytas Maskvoje 1957 11 29)
- 1957 11 02 Masinė patriotinė demonstracija Kaune minint Vėlines
- 1965 Apsupti žuvo paskutiniai Lietuvos partizanai Antanas Kraujelis-Siaubūnas ir Pranas Končius-Adomas
- 1965 06 21 JAV Atstovų rūmai priėmė rezoliuciją, rekomenduojančią vyriausybei kelti pavergtų Baltijos valstybių klausimą Jungtinėse Tautose ir kt. tarptautiniuose forumuose
- 1972 03 19 Lietuvos katalikų bažnyčios (LKB) kronikos leidimo pradžia
- 1972 05 14 Romo Kalantos susideginimas Kaune. Masinės jaunimo demonstracijos

- 1974 08 - 12 Lietuvos ir kitų pabaltiečių masinės manifestacijos Australijoje prieš Gough Whitlam vyriausybės sprendimą pripažinti Baltijos šalių inkorporavimą į SSRS sudėtį. (1975 m.naujasis Australijos ministras pirmininkas Malcolm Fraser atšaukė ankstesnės kairiosios vyriausybės sprendimą).
- 1976 11 25 Lietuvos Helsinkio grupės įkūrimas (kun. Gureckas, V. Petkus, T. Venclova ir kt.).
- 1978 06 15 Lietuvos laisvės lygos įkūrimas (A. Terleckas, Bogušis, N. Sadūnaitė, R. Grigas, P. Pečeliūnas ir kt.)
- 1978 11 22 Tikinčiųjų teisių gynimo komiteto įkūrimas (kun. A. Svarinskas, kun. S. Tamkevičius, kun. J. Zdebskis ir kt.)
- 1982 06 14 JAV oficialiai paskelbta Baltijos tautų laisvės diena
- 1983 06 13 JAV prezidentas Ronaldas Reiganas Baltuosiuose rūmuose priėmė 200 Amerikos lietuvių, latvių ir estų, pasakė kalbą ir iškilmingai pasirašė Baltų laisvės dienos proklamaciją
- 1985 07 25 - 29 Baltijos šalių išeivijos jaunimo taikos ir laisvės žygis (kelionė „Baltic Star“ laivu Baltijos jūra, Baltijos Tribunolas, demonstracijos Kopenhagoje, Helsinkyje, Stokholme)
- 1987 08 23 Pirmas viešas pokarinėje Lietuvoje Ribentropo-Molotovo pakto minėjimas Vilniuje (prie A. Mickevičiaus paminklo)
- 1988 02 11 JAV lietuvių iniciatyva JAV prezidentas R. Reiganas oficialiai pakvietė visuomenę paminėti Vasario 16 - osios – Lietuvos nepriklausomybės dienos
- 1988 02 16 Nesankcionuoti masiniai Nepriklausomybės dienos minėjimai Lietuvoje
- 1988 05 14 Vilniaus Kalnų parke įvyko jaunimo mitingas susideginusiam dėl Lietuvos laisvės (1972 m.) R. Kalantai atminti
- 1988 05 22 Sovietinė milicija sutrukdė LLL organizuoti Vilniuje demonstraciją, skirtą 1948 m. Didžiojo lietuvių tremimo į Sibirą 40 - mečiui
- 1988 05 30 Lietuvių, latvių ir estų disidentai įteikė Maskvoje viešinčiam JAV prezidentui R. Reiganui prašymą tarpininkauti dėl slaptųjų Molotovo – Ribentropo protokolų paskelbimo
- 1988 06 03 Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio iniciatyvinės grupės įkūrimas

- 1988 06 14 Nesankcionuotas lietuvių trėmimų minėjimas Vilniuje (prie Katedros). Mitingo metu rezistentas L. Laurinskas viešai išskelė Lietuvos trispalvę
- 1988 08 23 Viešas, masinis Ribentropo - Molotovo pakto minėjimas Vilniuje (Vingio parke). Pasmerkta stalininė agresija prieš Lietuvą
- 1988 08 17-26 Disidentų P. Cidziko ir A. Andreikos bado akcija dėl politinių kalinių išlaisvinimo
- 1988 09 03 Akcija prie Baltijos jūros „Aplėbkime Baltiją“
- 1988 09 28 Ribentropo-Molotovo pakto antrųjų slaptų protokolų pasirašymo minėjimas Vilniuje. Demonstracijos išvaikymas
- 1988 10 22-23 LPS suvažiavimas Vilniuje
- 1988 11 09 Lietuvos Sąjūdis paskelbė milijono parašų rinkimo akciją prieš SSRS Konstitucijos pataisų projektą (surinkta 1 800 000 parašų)
- 1988 12 27 Pasaulyje pradėta parašų rinkimo akcija (siekiama, kad SSRS pripažintų Lietuvos nepriklausomybę. Surinkta 5 218 520 parašų)
- 1989 02 16 Pirmas nuo okupacijos pradžios viešas masinis Nepriklausomybės dienos minėjimas Lietuvoje
- 1989 04 02 Vilniaus Kalnų parke įvyko Lietuvos moterų sąjungos organizuotas mitingas „Apginkime Lietuvos sūnus“ (prieš jaunuolių tarnybą sovietinėje kariuomenėje)
- 1989 08 06 Švedijoje, Gotlando saloje, 36-osios lietuvių studijų savaitės metu pasirašytas komunikatas skelbė bendrą viso pasaulio lietuvių siekį – nepriklausomos Lietuvos atkūrimą
- 1989 08 23 „Baltijos kelio“ akcija Lietuvoje, Latvijoje ir Estijoje minint Ribentropo- Molotovo slaptus susitarimus
- 1990 01 11 SSKP generalinio sekretoriaus M. Gorbačiovo vizito metu, Vilniuje įvyko masinė demonstracija išreiškė ryžtingą siekį atkurti valstybę
- 1990 03 11 Lietuvos nepriklausomybės atkūrimas
- 1990 04 18 Maskva nutraukė naftos tiekimą į Lietuvą. Ekonominės blokados pradžia

- 1991 01 13 Komunistinis pučas Lietuvoje. Laisvės gynimas Vilniuje, Kaune, Juragiuose ir kt.
- 1991 02 09 Lietuvoje surengtame referendume absoliuti gyventojų dauguma pasisakė dėl valstybės nepriklausomybės
- 1991 02 11 Islandija *de jure* pripažino Lietuvos nepriklausomybę
- 1991 07 31 Lietuvos muitininkų ir policininkų žudynės Medininkuose
- 1991 09 06 Lietuvos nepriklausomybę pripažįsta SSRS
- 1991 09 17 Lietuva priimta į Jungtinių Tautų Organizaciją
- 1992 05 30 Vyriausiasis Lietuvos išlaisvinimo komitetas (VLIK 'as) nutraukia savo veiklą
- 1993 08 31 Iš Lietuvos baigta išvesti Rusijos (buv. SSRS) kariuomenė